

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Sociologijos ir socialinio darbo institutas
Socialinės politikos katedra

Aida Stakaitė

Socialinės politikos studijų programa
Magistro darbas

**Aktyvaus senėjimo ir finansinio saugumo sąsajos
pensiniame amžiuje**

Darbo vadovė: doc. dr. Jekaterina Navickė

Vilnius

2024

Pateikties lapas pasirašomas ir pridedamas prie baigiamojo bakalauro arba magistro darbo po antraštinio lapo (jei studijų programa to reikalauja)

Baigiamąjį darbą „Aktivaus senėjimo ir finansinio sveikumo sąsajos pensiniame amžiuje“ parengiau savarankiškai, tyrimą atlikau, laikydamasis tyrimo etikos reikalavimų.

2024-01-08

(Data)

Nida Makaitė 2116028 Stumpf

(Studentės (-o) vardas, pavardė, studento pažymėjimo numeris, parašas)

Santrauka

Aktyvaus senėjimo ir finansinio saugumo sąsajos pensiniame amžiuje

Šio darbo tikslas yra išanalizuoti aktyvaus senėjimo ir finansinio saugumo sąsajas pensiniame amžiuje. Socialinės politikos lauke yra pasitelkiami įvairūs instrumentai, kuriais siekiama užtikrinti asmenims ekonominį stabilumą ir apsaugą. Galima išskirti, jog vieni iš pagrindinių mechanizmų, galinčių garantuoti finansinį saugumą senatvėje, yra: gerovės valstybės vaidmuo per senatvės pensijas, rinkos vaidmuo per užimtumą bei kitos gaunamos pajamos, pavyzdžiui, per šeimos narių pagalbą ar individualius pajamų šaltinius (turta). Tačiau svarbu išskirti, jog senatvėje dažniau susiduriama su sveikatos pablogėjimu, vienišumu, diskriminacija, kvalifikacijos trūkumu ar kitais aspektais, kurie atitraukia asmenį nuo kasdienės, iki senatvės buvusios veiklos, kuri yra tiesiogiai susijusi su asmens finansiniu saugumu. Taigi, ryškėjant visuomenės senėjimo apraiškoms, valstybių politika susiduria su iššūkiais formuojant politiką, nukreiptą į pensinio amžiaus žmonių finansinį saugumą. Dėl šių priežasčių, aktyvaus senėjimo koncepcija yra keliami į viešąjį diskursą, siekiant perorientuoti visuomenėje nusistovėjusias nuostatas apie pensinį amžių bei teikiant gaires valstybių politikos formavimui.

Remiantis aktyvaus senėjimo samprata, siekiama visuomenėje sudaryti tokias sąlygas, kad pensinio amžiaus asmenys galėtų gyventi visavertį asmeninį, visuomeninį, profesinį ir kultūrinį gyvenimą, vertinant jų patirtis bei kompetencijas ir jaučiant finansinį stabilumą. Šiame darbe yra analizuojami šie keturi elementai, kurie sudaro aktyvaus senėjimo koncepciją: užimtumas, dalyvavimas visuomenės gyvenime, savarankiškas, sveikas ir saugus gyvenimo būdas ir galimybės, bei aktyvų senėjimą palaikanti aplinka, leidžianti žmonėms išlikti socialiai ir fiziškai aktyviems.

Kiekybiniu tyrimu, analizuojant Pajamų ir gyvenimo sąlygų (PGS) tyrimo duomenis (2022), buvo siekiama ištirti aktyvaus senėjimo ir finansinio saugumo sąsajas pensiniame amžiuje. Susisteminti tyrimo rezultatai atskleidė, jog finansinis saugumas turi statistiškai reikšmingą teigiamą ryšį su šiomis aktyvaus senėjimo dimensijoms: užimtumu, dalyvavimu visuomenės gyvenime, sveiku ir saugiu gyvenimo būdu ir aplinkos veiksniais.

Raktiniai žodžiai: *aktyvus senėjimas, pensinis amžius, finansinis saugumas.*

Summary

Connections Between Active Aging and Financial Safety During Retirement

The main purpose of this work is to analyze the links between active ageing and financial safety in retirement. The social policy field uses a range of instruments to ensure economic stability and protection for individuals. Some of the main mechanisms that can guarantee financial security in old age are: the role of the welfare state through old-age pensions, the role of the market through employment, and other income sources, such as family support or individual sources of income (assets). However, it is important to note that old age is more likely to be associated with ill health, loneliness, discrimination, lack of qualifications or other aspects that distract the individual from the daily activities of pre-retirement life, which are directly related to the individual's financial security. Thus, as the ageing of the population becomes more pronounced, public policies are faced with the challenge of formulating policies aimed at the financial security of people in retirement. For these reasons, the concept of active ageing is being brought into the public discourse in order to reorient public attitudes towards retirement age and to provide guidance for public policy making.

The concept of active ageing aims to create the conditions in society to enable people of retirement age to lead a full personal, social, professional and cultural life, valuing their experience and competences and enjoying financial stability. This paper analyses the four elements that make up the concept of active ageing: employment, participation in society, independent, healthy and safe lifestyles and opportunities, and an environment that supports active ageing and enables people to remain socially and physically active.

The quantitative study, analyzing data from the Survey on Income and Living Conditions (2022), aimed to show the links between active ageing and financial safety during retirement. The systemized results of the study showed that financial security has a statistically significant positive relationship with the following dimensions of active ageing: employment, participation in society, healthy and safe lifestyles and environmental factors.

Key words: *active aging, retirement, financial safety.*

Turinys

Įvadas.....	6
1. Visuomenės senėjimas ir aktyvaus senėjimo veiksniai.....	9
2. Finansinis saugumas ir gerovė pensiniame amžiuje	13
3. Finansinio saugumo užtikrinimo mechanizmai.....	15
3.1. Gerovės valstybės veikimas.....	15
3.2. Rinkos veikimas	18
3.3. Šeimos vaidmens veikimas ir kiti pajamų šaltiniai pensiniame amžiuje	21
4. Aktyvaus senėjimo matavimas bei finansinis saugumas Lietuvoje ir ES	23
5. Aktyvaus senėjimo ir finansinio saugumo sąsajų pensiniame amžiuje tyrimas.....	29
5.1. Empirinio tyrimo metodika	29
5.2. Empirinio tyrimo rezultatai	32
5.2.1. Pensinio amžiaus respondentų charakteristikos	32
5.2.2. Finansinio saugumo elementų ir aktyvaus senėjimo veiksnių sąsajos pensiniame amžiuje ..	39
Išvados.....	45
Rekomendacijos	46
Literatūra	47

Ivadas

Temos aktualumas. Visuomenės pokyčių kontekste valstybių politika susiduria su vis daugiau iššūkių: dėl mažėjančio gimstamumo, didėjančios vidutinės gyvenimo trukmės, mažėjančio santykio tarp apdraustųjų, mokančiųjų socialinio draudimo įmokas ir esamų pensininkų. Kaip ir visoje Europoje, taip ir Lietuvoje, yra pastebima tendencija, kad populiacija sensta ir traukiasi, gimstamumas mažas ir dar mažėja (Stumbrys, 2023). Prognozuojama, kad 2021 – 2100 m. 80 metų ir vyresnių žmonių dalis ES populiacijoje padidės du su puse karto – nuo 6 proc. iki 14,6 proc. (Eurostat, 2022). Lietuvoje prognozuojama, kad šalies gyventojų skaičius 2040 m. sumažės nuo 2,8 mln. iki 2,5 mln. (Stumbrys, 2023). Valstybės vaidmuo šiame kontekste yra toks, jog politiniais instrumentais siekiama apsaugoti gyventojus nuo ekonominių bei socialinių rizikų pasekmių senatvėje. Taikomos priemonės prisideda prie orios senatvės užtikrinimo, skatina drastiškai neatitrūkti nuo darbo rinkos, koreguoti vartojimo įpročius. Vieni iš pagrindinių mechanizmų, galinčių garantuoti finansinį saugumą senatvėje, yra: gerovės valstybės vaidmuo per senatvės pensijas, rinkos vaidmuo per užimtumą bei kitos gaunamos pajamos, pavyzdžiui, per šeimos narių pagalbą ar individualius pajamų šaltinius (turta).

Vis dėlto, ilgėjant žmonių gyvenimo trukmei, neužtenka valstybių politikos veiksmų, siekiant užtikrinti ekonominį stabilumą iš socialinio draudimo lėšų senatvėje. Tai ypač parodo nuolat reformuojama pensijų sistema ir nemažėjantis skurdas senatvėje. Didžiausias skurdo rizikos lygis Lietuvoje 2021 m. buvo 65 metų ir vyresnių asmenų amžiaus grupėje (35,9 proc.) (Oficialiosios statistikos portalas, 2022). Be visa ko, su amžiumi prastėja gyvenimo kokybė dėl sparčiau ilgėjančios tikėtinos vidutinės gyvenimo trukmės nei tikėtinos sveiko gyvenimo trukmės (Strata, 2020). Tai atsiliepia ir sklandžiai integracijai bei dalyvavimui darbo rinkoje (Aidukaitė et al., 2022). Taip pat, didėjant individualizacijos apraiškoms, asmenys yra linkę abejoti ilgalaikiais gyvenimo projektais, bendro gėrio idėjomis, kolektyvinio arba solidaraus veiksmo efektyvumu (Bauman, 2001), todėl su laiku yra mažiau linkę įsitraukti į socialinį gyvenimą. Tai turi įtakos aukštam vienišumo lygiui senatvėje (Mikulionienė et al., 2018). Todėl svarbu orientuotis į aktyvų senėjimą, užtikrinant pagyvenusiems asmenims galimybę tęsti darbingą, sveiką, savarankišką gyvenimą. Tai taip pat yra investicija į žmogiškąjį kapitalą, prisidedanti prie visuomenės klestėjimo.

Nagrinėjant demografinius visuomenės pokyčius, aktyvaus senėjimo koncepcija darosi vis svarbesnė. Ypač, kalbant apie žmonių ilgaamžiškumą ir priemones, kurios leidžia jiems jaustis reikalingais visuomenėje, plėtoti socialinius ryšius ir padidinti savo pajamas senatvėje (Zitikytė, 2021). Remiantis aktyvaus senėjimo samprata siekiama visuomenėje sudaryti tokias sąlygas, kad pensinio amžiaus asmenys galėtų gyventi visavertį asmeninį, visuomeninį, profesinį ir kultūrinį

gyvenimą, vertinant jų patirtis bei kompetencijas ir jaučiant finansinį stabilumą. Tai lemia aktyvaus senėjimo ir finansinio saugumo užtikrinimo sąsajų pensiniame amžiuje aktualumą.

Temos iširtumas. Aktyvaus senėjimo ir finansinio saugumo sąsajos pensiniame amžiuje yra nagrinėtos Lietuvos mokslininkų, tačiau nepakankamai. Pavyzdžiui, Vilkoitytė ir Skučienė (2020) nagrinėjo vyresnio amžiaus asmenų nuostatos dėl darbinės karjeros tęstinumo, kur buvo aprašytos finansinio apsirūpino ir darbinės karjeros sąsajos. Kristina Zitikytė (2021) nustatė veiksnius, kurie skatina ir riboja priešpensinio ir pensinio amžiaus žmonių užimtumą Lietuvoje, tačiau darbe buvo mažai plėtotas finansinio saugumo svarba pensiniame amžiuje. Kairys et al. (2017; 2021) analizavo vyresnio amžiaus gyventojų gerovę, kaip visuomenės demografiniai pokyčiai skatina taikyti į vyresnio amžiaus asmenų grupės gerovės stiprinimą nukreiptas socialinės politikos priemonės ir pateikė rekomendacijas politikos formavimui. Visgi aktyvaus senėjimo koncepcija nebuvo nagrinėta pabrėžiant finansinio saugumo svarbą. Aidukaitė et al. (2022) tyrė, kaip sustiprinti vyresnio amžiaus žmonių gerovę Lietuvoje siejant valstybės, visuomenės, darbo rinkos ir šeimos vaidmenis, tačiau čia taip pat nebuvo plačiau plėtotas aktyvaus senėjimo koncepcija.

Pasigendama ir tyrimų nagrinėjant užsienio šaltinius finansinio saugumo ir aktyvaus senėjimo tema. Užsienio mokslininkai (Martin et al., 2014; Mueller et al. 2018; Thang et al., 2019; Foster ir Walker, 2021; Hogervorst et al., 2021; Qian ir Feng; 2023) nagrinėjo aktyvaus senėjimo koncepciją, tačiau savo darbuose daugiau dėmesio skyrė atskiroms aktyvaus senėjimo dimensijoms, ypatingai aktyvaus senėjimo ir sveikatos sąsajoms senatvėje.

Peržvelgus literatūros šaltinius, galima pabrėžti, jog yra svarbu rengti daugiau šios srities tyrimų. Tai gali prisidėti prie tikslinės politikos ir intervencijų kūrimo, siekiant sustiprinti įvairių senėjančių gyventojų aktyvaus senėjimo patirtį bei leidžiant visapusiškiau įvertinti finansinio saugumo faktorius aktyvaus senėjimo kontekste.

Naujumas ir problematika. Ryškėjant visuomenės pokyčiams, finansinio saugumo užtikrinimas pensiniame amžiuje reikalauja didesnio politikų bei visuomenės dėmesio. Ypatingai, kai labiausiai skurdą patirianti grupė visuomenėje yra senatvės pensininkai (Oficialiosios statistikos portalas, 2022). Kadangi aktyvaus senėjimo koncepcija su laiku tampa vis aktualesnė ir viešajame diskurse kyla diskusijų dėl politikų svarstymų labiau atitolinti išėjimą į pensiją, svarbu iširti aktyvaus senėjimo bei finansinio saugumo sąsajas pensiniame amžiuje. Iškyla klausimas, ar gali būti užtikrintas finansinis saugumas pensiniame amžiuje, siejant jį su aktyvaus senėjimo koncepcija? Visgi, ganėtinai mažai tyrinėta aktyvaus senėjimo politika bei jos sąsajos su finansiniu saugumu pensiniame amžiuje reikalauja išsamesnės analizės. Todėl šiame darbe siekiama aptarti visuomenės demografinio senėjimo bruožus, aktyvaus senėjimo sąvoką, finansinio saugumo aspektus bei iširti aktyvaus senėjimo ir finansinio saugumo sąsajas Lietuvoje pasitelkiant 2022 m. Pajamų ir gyvenimo sąlygų (PGS) tyrimo duomenis.

Darbo tikslas – išanalizuoti aktyvaus senėjimo ir finansinio saugumo sąsajas pensiniame amžiuje.

Objektas – sąsajos tarp aktyvaus senėjimo ir finansinio saugumo pensiniame amžiuje.

Darbo uždaviniai:

- 1) Aprašyti visuomenės senėjimo apraiškas ir aktyvaus senėjimo veiksnius bei jų matavimą.
- 2) Aptarti finansinio saugumo pensiniame amžiuje bei jį užtikrinančių mechanizmų specifiką.
- 3) Ištirti aktyvaus senėjimo ir finansinio saugumo sąsajas pensiniame amžiuje pagal atskiras aktyvaus senėjimo koncepcijos dimensijas.

Darbo struktūra ir metodai. Magistro darbą sudaro įvadas, dėstymas, kiekybinis tyrimas, išvados, rekomendacijos bei literatūros sąrašas. Dėstyme, atlikus mokslinių šaltinių, dokumentų analizę ir interpretuojant statistinius duomenis, nagrinėjami visuomenės senėjimo ir aktyvaus senėjimo veiksniai, finansinis saugumas ir gerovė pensiniame amžiuje, išskiriami finansinio saugumo užtikrinimo pensiniame amžiuje mechanizmai bei aptariami jau atlikti tyrimai ES ir Lietuvoje aktyvus senėjimo ir finansinio saugumo tematika. Kiekybiniam tyrimui atlikti naudojami Pajamų ir gyvenimo sąlygų (PGS) tyrimo, atlikto 2022 metais, duomenys. Siekiant ištirti aktyvaus senėjimo ir finansinio saugumo sąsajas pensiniame amžiuje pagal atskiras aktyvaus senėjimo koncepcijos dimensijas yra taikomi aprašomosios ir logistinės analizės metodai.

1. Visuomenės senėjimas ir aktyvaus senėjimo veiksniai

Visuomenės senėjimas demografinių pokyčių kontekste yra viena iš daugiausiai aptariamų temų viešajame diskurse. Nuolat mažėjantis gimstamumas ir ilgesnė gyvenimo trukmė keičia visuomenės modelį. Bene svarbiausias pokytis – ryškus perėjimas prie daug senesnės gyventojų struktūros, kuri jau akivaizdi ES mastu (Eurostat, 2022). Lietuvos gyventojų populiacijos senėjimo tempas yra beveik du kartus greitesnis nei Europos Sąjungos vidurkis (Strata, 2020). Remiantis Europos Komisijos prognozėmis, 2050 m. šalies gyventojų amžiaus vidurkis sieks 51 metus ir bus beveik 7 metais didesnis negu šiuo metu (Eurostat, 2020). Visgi, demografiniai pokyčiai daro įtaką valstybės socialiniam mechanizmui. Kada mažėja darbingo amžiaus žmonių dalis, o santykinis išėjusiųjų į pensiją skaičius didėja, tai gali lemti didesnę naštą darbingo amžiaus asmenims padengti socialines išlaidas, kurių senstant visuomenei reikia įvairioms susijusioms paslaugoms (Eurostat, 2022).

Nagrinęjant senėjimą, svarbu apibrėžti aiškias sąvokas. Taigi, senatvė, kaip reiškinys, gali būti suprantamas įvairiapusiškai. Garlauskaitė ir Zabarauskaitė (2015) pažymi, kad senėjimo sąvoka negali būti apibrėžiama vienu aspektu, nes, anot jų, senėjimą lemia amžius, dvasingumas, finansinis saugumas, gimstamumo mažėjimas, kognityviniai ir laisvalaikio veiksniai, migracija, mirtingumas, patologinis ir socialiniai veiksniai. Be šių aspektų, platesnį senatvės sąvokos supratimą iliustruoja įstatymų apibrėžimai, paties asmens nulemti pasirinkimai gyvenime, visuomenės požiūris ar natūralus fiziologinis procesas, kuris daro įtaką asmens socialinei gerovei.

Senatvė gali būti suprantama kaip natūralus žmogaus gyvenimo tarpsnis, visuomenėje vertinamas kaip neefektyvus, nedidinantis visuomenės išteklių (Čepėnaitė, 2008). Taip pat galima išskirti, kad senatvė yra ne tik natūralus gyvenimo etapas, bet ir ankstesniųjų gyvenimo etapų atspindys, t.y. atspindys, kaip asmuo gyveno anksčiau, kaip maitinosi, žalingų įpročių turėjimas, kiek laiko skirta mokymuisi (Bagdonas et al., 2017). Vyresnio amžiaus žmonių savijauta (sveikata) atspindi praeities gyvenimą (Bagdonas et al., 2017). Lietuvos Respublikos įstatymai senyvo amžiaus asmenį apibrėžia kaip pensijos amžiaus sulaukusį, dėl amžiaus iš dalies ar visiškai netekusį gebėjimų savarankiškai rūpintis asmeniniu (šeimos) gyvenimu ir dalyvauti visuomenės gyvenime (Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas, 2006). Lietuvoje 2024 metais vyrų pensinis amžius yra 64 metai ir 8 mėn., o moterų – 64 metai ir 4 mėn. (Sodra, 2020).

Išskiriant asmens fiziologines savybes, senėjimas apibrėžiamas kaip natūralus fiziologinis procesas, nes senstant visose organizmo sistemose pasireiškia natūralūs fiziologiniai pokyčiai (Sveikatos mokymo ir ligų prevencijos centras, 2013). Senstant sulėtėja psichikos procesai, silpnėja atmintis, vargina silpnumas, miego sutrikimai, galvos, širdies skausmai, apetito, svorio pokyčiai (Valstybinis psichikos sveikatos centras, 2018). Todėl pastebima, kad dėl sveikatos suprastėjimo,

vyresniame amžiuje asmenims sunku dalyvauti kasdieninio gyvenimo veikloje, kyta pavojus socialinei izoliacijai (Mueller et al., 2018) ir senyvame amžiuje dalyvavimas visuomenės veiklose yra ribotas ir susijęs su kylančiomis dėl senatvės sveikatos problemomis (Čepėnaitė, 2008). Tai glaudžiai susiję su socialiniais veiksniais, socialiniu požiūriu, dalyvavimu visuomenėje, nes darbo rinkoje, asmenys, stokojantys finansų, gyvenantys skurde, turi didesnę tikimybę tapti fiziškai pasyvūs (Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija, 2021). Tačiau ilgainiui poreikis dirbti gali būti rimta grėsmė sveikatai ir pasitenkinimui gyvenimu tuo atveju, kai žmogus priverstas dirbti, kad užsidirbtų pragyvenimui (Kolesnik ir Juškelienė, 2021). Todėl fizinė sveikata bei socialinis aktyvumas senatvėje yra vieni iš ryškiausių aktyvaus senėjimo elementų. Taigi, šiame gyvenimo etape reikalingas didesnis politikos vaidmuo, orientuotas į finansinio saugumo užtikrinimą pensiniame amžiuje.

Visgi, demografinio senėjimo reiškinys yra keliantis iššūkių valstybių politikai. Senstančioje visuomenėje didėja sveikatos išlaidų paklausa, darbo rinka tampa vis mažiau produktyvi, mažėja dirbančiųjų skaičius, galinčių išlaikyti pensininkus, o nuo darbingo amžiaus asmenų dalyvavimo darbo rinkoje priklauso šalies ekonomikos augimas, investavimas, žmogiškųjų resursų lygis bei pokyčiai darbo rinkoje (Didžgalvytė ir Lukšaitė, 2014). Tačiau, vis dažniau yra sutinkama aktyvaus senėjimo sąvoka, kuri akcentuoja senyvą amžių kaip pozityvų, visą gyvenimą trunkantį procesą, kada žmogus jaučia pasitenkinimą gyvenimu ir yra laimingas (Gustainienė ir Burauskaitė, 2018). Ši sąvoka apibrėžia vyresnių žmonių socialinę integraciją, pasitenkinimą gyvenimu, socialines galimybes įsitraukti į savanoriškas ar kitokias veiklas (Foster ir Walker, 2021). Taip pat, aktyvaus senėjimo reiškinys pateikiamas kaip senyvi žmonės, kalbėdami apie savo dabartinę gyvenimo patirtį, modeliuoja sėkmingos senatvės sąlygas, o ją lemia finansinis saugumas, sveikatos išsaugojimas vyresniame amžiuje, palaikomi socialiniai ryšiai ir fizinis aktyvumas (Jankūnaitė ir Naujanienė, 2012).

Svarbu išskirti ir gyvenimo ciklo teorijos perspektyvos svarbą. Struktūriniai rizikos veiksniai, tokie kaip socialinė atskirtis, skurdas, žema socialinė ir ekonominė padėtis, sveikatingumas, turi didžiulį tiesioginį poveikį senėjimui. Pavyzdžiui, finansinis spaudimas, susijęs su mažomis pajamomis, gali sukelti stresą, padidinti kraujospūdį ir depresiją bei sumažinti galimybę naudotis prevencinėmis sveikatos priežiūros priemonėmis, dėl kurių atsiranda išlaidų (Deaton, 2005; Foster ir Walker, 2021). Tai gali baigtis lėtinėmis ligomis, kurios yra susijusios su funkcijų praradimu pensiniame amžiuje arba biologiniu senėjimu (Foster ir Walker, 2021). Taigi, atsižvelgiant į tai, kad nė vienas iš šių biologinių ir aplinkos ryšių nevyksta išskirtinai tik pensiniame amžiuje, gyvenimo ciklo teorija yra glaudžiai susijusi su senėjimu ir šios sąvokos samprata. Todėl socialinės politikos priemonės, kuriomis siekiama pagerinti gerovę vėlesniame amžiuje, įskaitant aktyvų senėjimą, turi būti grindžiamos visą gyvenimą trunkančiu požiūriu (pavyzdžiui, veiksmai, skirti riboti rizikos

veiksnius ankstyvame ir vidutiniame amžiuje, gali pagerinti fizinę ir psichinę sveikatą pensiniame amžiuje bei taip prisidėti prie aktyvaus senėjimo politikos įgyvendinimo) (Foster ir Walker, 2021).

Vis tik, toks reiškiny, kaip visuomenės senėjimas, suteikia galimybę gyventojams ilgiau džiaugtis gyvenimu, ypač jei ilgėja ir sveiko gyvenimo trukmė (Strata, 2020). Vadovaujantis šiuo požiūriu, vienas iš būdų reaguoti į kilusius iššūkius visuomenėje yra aktyvaus senėjimo koncepcija. Ją sudaro keturi veiksniai: užimtumas, dalyvavimas visuomenės gyvenime, savarankiškas, sveikas ir saugus gyvenimo būdas bei galimybės ir aktyvų senėjimą palaikanti aplinka, leidžianti žmonėms išlikti socialiai ir fiziškai aktyviems (Jungtinių Tautų Europos ekonominė komisija, 2019; Hogervorst et al., 2021). Laikantis šios koncepcijos, siekiama vyresnio amžiaus asmenis ilgiau išlaikyti sveikais, ilgiau išlaikyti darbo rinkoje būnant ekonomiškai aktyviam ar būnant naudingu visuomenei dalyvaujant visuomeninėje veikloje. Ši koncepcija yra vis plačiau naudojama/įgalinama valstybių politikoje, siekiant kuo ilgiau išlaikyti vyresnio amžiaus žmones darbo rinkoje ir prisidėti prie finansinio saugumo užtikrinimo, kadangi pastarasis faktorius bei skurdo rizika yra vieni svarbiausių veiksnių, skatinančių pensininkus dirbti ir įsitraukti į socialinį gyvenimą Lietuvoje (Kolesnik ir Juškelienė, 2021).

Aktyvaus senėjimo samprata pabrėžia veiklų svarbą, kuriomis siekiama užtikrinti žmonių apsaugą, orumą ir rūpestį jiems senstant. Skatinamas požiūris į senėjimo galimybes ne vien ekonomine prasme, bet ir holistiniu požiūriu, įskaitant socialinį dalyvavimą, psichologinę bei fizinę geroves, pabrėžiant ir ankstesnių gyvenimo įvykių svarbą, lemiančią gerovę vėlesniame gyvenime bei prevencijos poreikį (Foster ir Walker, 2021). Tai apima valstybių politikos galimybes prisidėti prie pensijų sistemos ar kitų mechanizmų efektyvesnio įgalinimo, sveikatos stiprinimo priemonių, siekiant užkirsti kelią skurdui pensiniame amžiuje. Pensiniame amžiuje aktyvus senėjimas skatina galimybes dalyvauti visuomenės gyvenime, įskaitant ir apmokamą darbą bei motyvuoja priemonių, skirtų kovoti su diskriminacija dėl amžiaus ir skatinti amžiaus įvairovę, mokymą ir lanksčias užimtumo formas, iškelimą į viešąjį diskursą (Foster ir Walker, 2021).

Žinoma, aktyvaus senėjimo koncepcija skatina senyvo amžiaus asmenis kuo ilgiau išlikti aktyviems, užsiėmusiais, jaunatviškais, tačiau ši teorija neapaiskina kodėl kai kurie senyvame amžiuje jaučiasi laimingi būdami pasyvūs ir atsiriboję nuo socialinių vaidmenų (Mikulionienė, 2011). Svarbu pabrėžti, jog nevisi vyresnio amžiaus žmonės yra ar jaučiasi sveiki, energingi, nori būti socialiai, politiškai aktyvūs, o tai parodo, kad senėjimas nėra neišvengiamas ir universalus procesas (Miah et al., 2019; Mikulionienė, 2011). Asmenys neturėtų gyventi pagal jiems primetamą tam tikrą gyvenimo būdą (Foster ir Walker, 2021). Yra nuomonių, jog aktyvaus senėjimo idealizavimas gali būti neproduktyvus ir slegiantis, o politikos formuotojai per daug sureikšmina fizinį aktyvumą, nepaisydami asmens protinių gebėjimų, ir pernelyg dažnai jį tapatina tik su ilgesnio darbo galimybėmis (Foster ir Walker, 2021). Ypatingai, jei aktyvus senėjimas yra įgyvendinamas taip, lyg

pabrėžiant asmeninę atsakomybę, tarsi alibi, siekiant išardyti gerovės valstybę ir perkelti riziką, atsakomybę ir finansinę naštą pačiam individui, vyresnio amžiaus žmonės turi aktyviau dalyvauti nustatant, kokį vaidmenį jų gyvenime galėtų atlikti aktyvus senėjimas, įskaitant ir jų dalyvavimą kuriant politiką (Foster ir Walker, 2021).

Žvelgiant iš socialinės stratifikacijos pusės, kiekvienas asmuo sensta ne tik individualiai, bet jo senėjimui įtakos turi ir priklausymas grupei, kurios nariai panašiai sensta socialiai, psichologiškai ir fiziškai (Miah et al., 2019). Tačiau tai, aktyvaus senėjimo kontekste, yra kritikuotina dėl per siauro požiūrio nesuteikiant pakankamai dėmesio žmonių skirtumams, kurių daugėja jiems senstant ir neatkreipiamas dėmesys į kitus žmogaus atliekamų vaidmenų veiksnius (lyties, etniškumo, socialinės klasės ir pan.) (Mikulionienė, 2011). Net ir tie, kurie skatina aktyvų senėjimą, suvokia riziką, kad tokia strategija gali tapti prievarta, todėl tai galėtų dar labiau prisidėti prie diskriminacijos ir atskirties tų asmenų, kurie neatitinka netinkamų aktyvaus senėjimo kriterijų (Foster ir Walker, 2021).

Taigi, ryškėjant demografiniam senėjimui, ateityje didelę visuomenės dalį sudarys pagyvenę asmenys, todėl ieškoma būdų, kaip išvengti dėl gyventojų senėjimo kylančių problemų ir kuo efektyviau išnaudoti galimybes, įgalinant vyresnio amžiaus žmones ilgiau likti darbo rinkoje. Kadangi tai glaudžiai susiję su užimtumu bei pensijų sistema, tai reikalauja valstybės įsitraukimo sprendžiant visuomenės senėjimo klausimus. Kai politikos priemonėmis atsižvelgiama į socialinius, finansinius ir fizinius senstančių žmonių saugumo poreikius ir teises, pensinio amžiaus žmonėms užtikrinama apsauga, orumas ir priežiūra tuo atveju, jei jie nebegalėtų savęs išlaikyti ir apsaugoti (Pasaulio sveikatos organizacija, 2002). Visgi, šis problemos sprendimo būdas nėra paliekamas tik valstybių politikai, bet ryškus bruožas yra asmens sveikata, jo/jos pajėgumas įsitraukti ir dalyvauti visuomenės veiklose bei likti ekonomiškai aktyviam/ai. Todėl, vadovaujantis aktyvaus senėjimo koncepcija, siekiama gerinti vyresnio amžiaus asmenų sveikatą, aktyvų dalyvavimą darbo rinkoje arba visuomeninėje veikloje. Visgi aktyvus senėjimas neturėtų būti tapatinamas tik su ilgesniu darbingo amžiaus skatinimu. Siekiama, kad asmenys gyvenimo perspektyvoje labiau įsitrauktų į politikos formavimą ir savarankiškai priimtų sprendimus dėl jų finansinio saugumo vėlesniame amžiuje.

2. Finansinis saugumas ir gerovė pensiniame amžiuje

Finansinis saugumas yra vienas iš aktyvaus senėjimo elementų, o taip pat ir veiksnių, prisidedančių prie aktyvaus senėjimo bei gerovės. Visgi, šis faktorius skatina pensinio amžiaus asmenis išlikti darbo rinkoje pensiniame amžiuje, kadangi išėjus į pensiją, asmenys įprastai gauna mažesnes pajamas, nei iki tol. Dėl šios priežasties daugelis Lietuvos pensininkų susiduria su skurdo rizika ir, nors pageidautų nedirbti, jie jaučiasi priversti tą daryti norėdami išlaikyti finansinį stabilumą (Kolesnik ir Juškelienė, 2021).

Finansinis saugumas yra glaudžiai susijęs su gerove, kadangi finansinis saugumas padeda pasiekti socialinę gerovę (Grikietytė-Čebatavičienė, 2022). Įvairūs rodikliai leidžia įvertinti ir pamatuoti vyresnio amžiaus žmonių gerovę, prisidėti prie visoms amžiaus grupėms palankios visuomenės kūrimo (Aidukaitė et al., 2022). Taip pat ir finansinis pažeidžiamumas yra susijęs su nepalankia ekonomine individo situacija. Pastebima, kad finansiniai klausimai kelia didelį susirūpinimą, nes finansinės galimybės yra ribotos ir neleidžia maksimizuoti gaunamos naudos ir gerovės (Grikietytė-Čebatavičienė, 2022). Todėl verta aparti gerovės sampratą.

Gerovės sąvoka skirstoma į asmeninę ir socialinę. Asmeninė gerovė yra susijusi su asmeninio gyvenimo aspektais ir dažniau siejama su psichologinės gerovės samprata (Kairys et al., 2017). Tuo tarpu socialinė gerovė yra susijusi su tarpasmeninėmis ir visuomenės lygmens patirtimis, nukreipta į asmens įgalinimą, jo galimybių plėtrą visuomenėje (Kairys et al., 2017). Pastaroji gali būti vertinama kaip visapusiškas saugumas nuo socialinių rizikų, nes vyresniame amžiuje dėl silpnėjančios sveikatos būklės, pajamų praradimo didėja rizika iš dalies arba visiškai prarasti savo gebėjimą savarankiškai užtikrinti fizinę, emocinę bei socialinę gerovę, planuoti ilgalaikius gyvenimo projektus.

Socialinę gerovę galima suprasti kaip įgalinimo procesą, kuris veda individą prie ilgalaikio malonumo ar pasitenkinimo, kuris gali būti pasiektas pilnavertiškai įsitraukiant į visuomenės gyvenimą (Telešienė, 2015). Siekiant senyvo amžiaus asmenų socialinės gerovės, būtina užtikrinti šių žmonių pakankamą užimtumą pagal poreikius ir galimybes, stiprinti ir palaikyti jų savarankiškumą dalyvauti viešame gyvenime (Biliuvienė ir Jasevičienė, 2015). Geros sveikatos išsaugojimas, ligų ir neįgalumo išvengimas senyvame amžiuje, pažintinių funkcijų išlaikymas taip pat yra svarbūs aktyvaus senėjimo elementai (Jankunaitė ir Naujanienė, 2012), padedantys senyvo amžiaus asmeniui aktyviai dalyvauti visuomenėje ir rūpintis finansiniu saugumu. Aktyviai veikiantis ir įsitraukęs asmuo sugeba greičiau įveikti socialinėje aplinkoje kylančius sunkumus, atradamas problemų priežastis ir priemones joms spręsti (Motiečienė ir Naujanienė, 2011). Asmeninių finansų kontekste, finansinis saugumas apima ne tik finansų valdymą, kaupimą, investavimą ir aprūpinimo pensijoje planavimą, tiek ir finansinių poreikių ir galimybių suderinamumo aspektus, siekiant išvengti finansinio pažeidžiamumo dabar ir ateityje (Grikietytė-Čebatavičienė, 2022). Tačiau praktikoje

dažniau į pensiją išeinama dėl sveikatos problemų, rinkos poreikių nebeatitinkančios kvalifikacijos, o išėjusieji neretai tenka vėl grįžti į darbo rinką (Kolesnik ir Juškelienė, 2021), tad rezultate asmenims sunku aiškiai planuoti ateitį. Todėl tikėtina, jog senstančios visuomenės problemų aktualizavimas ir augančių galimybių senyvame amžiuje atskleidimas padėtų sutelkti didesnę valstybės dėmesį ir pagerinti senėjančios visuomenės gyvenimo kokybę (Strata, 2020). Ilgėjanti gyvenimo trukmė skatina labiau orientuotis į senatvę, įskaitant tai, kaip išlaikyti aktyvumą ir sveikatą bei pagerinti savijautą pensiniame amžiuje. Tai kelia daug diskusijų dėl gerovės sistemų veikimo ir jų tvarumo, ypač pensijų, sveikatos ir ilgalaikės priežiūros sistemų (Foster ir Walker, 2021). Todėl čia yra labai svarbus gerovės valstybės vaidmuo, kada gerovės valstybė politiniais instrumentais siekia apsaugoti gyventojus nuo ekonominių bei socialinių rizikų pasekmių ir prisidėti prie finansinio saugumo užtikrinimo pasiekus pensinį amžių.

Apibendrinus, finansinis saugumas yra svarbus aktyvaus senėjimo elementas ir yra glaudžiai susijęs su asmens gerove. Pensiniame amžiuje gerovė turi būti palaikoma per asmenų įgalinimą, savarankiškumo palaikymą. Svarbu akcentuoti, kad asmenys, išėję į pensiją, nejaustų socialinės atskirties, kad galėtų dalyvauti veiklose, kadangi to neužtikrinimas gali paveikti jų gyvenimo kokybę. Šie aspektai pensiniame amžiuje gali padėti įgyvendinti ilgalaikius gyvenimo projektus ir planuoti ateitį užsitikrinant finansinį saugumą tiek savarankiškai, tiek su valstybės, rinkos ar kitų mechanizmų pagalba. Toliau darbe bus detaliau nagrinėjami finansinio saugumo užtikrinimo pensiniame amžiuje mechanizmai.

3. Finansinio saugumo užtikrinimo mechanizmai

Vertinant pensinio amžiaus asmenų gerovę per finansinio saugumo dimensiją, galima išskirti kelis mechanizmus, kurie skirtingomis priemonėmis užtikrina pensinio amžiaus žmonių finansinį saugumą. Jų veiksmingumas mažina senatvės pensininkų pažeidžiamumą bei didina jų įsitraukimą į darbo rinką ir visuomeninį gyvenimą (Aidukaitė et al., 2022). Šiame skyriuje analizuojami gerovės valstybės (per senatvės pensijas), rinkos (per užimtumą) bei šeimos ar kitų pajamų šaltinių veikimas finansinio saugumo užtikrinimo pensiniame amžiuje kontekste.

3.1. Gerovės valstybės veikimas

Remiantis gerovės valstybės samprata ir siekiant užtikrinti gyventojų socialinę ir finansinę, ekonominę gerovę senatvėje, neapsieinama be valstybės ir valstybinių institucijų. Gerovės valstybė įsipareigoja garantuoti kiekvienam orų gyvenimą. Jis suteikiamas ne kaip labdara, o kaip socialinė teisė per socialinę apsaugą, socialines paslaugas, darbo rinkos ir būsto politiką, švietimą ir sveikatos apsaugą (Aidukaitė et al., 2012). Todėl valstybė, kad užtikrintų orų gyvenimą senatvėje, imasi atsakomybės garantuojant pensijas, perskirstant dirbančiųjų lėšas senatvės pensininkams. Pagal paskutinius Oficialiosios statistikos portalo duomenis, 2020 m. šimtui 15 – 64 metų amžiaus gyventojų teko 31 pagyvenusių (65 metų ir vyresnio amžiaus) žmonių (Oficialiosios statistikos portalas 2020). Esping–Andersen (1990) pastebi, jog tai kelia didelius iššūkius rinkai, auga finansinė našta valstybės biudžetui.

Pensijų sistema – tai socialinės apsaugos sistemos dalis, kurianti socialinius ir ekonominius poreikius atitinkančias pensines pajamas dabartiniams ir ateities pensinio amžiaus asmenims užtikrinančius planus (Mavlutova et al., 2016). Istoriskai, senatvės pensijos įvardijamos kaip atidėtas darbo užmokestis, kaip gerovės valstybės plėtros pagrindas (Hassel et al., 2019). N. Barr ir P. Diamond (2008) išskiria keturis pagrindinius pensijų sistemų tikslus: vartojimo perkėlimo, draudimo, skurdo mažinimo, perskirstymo. Pasak Bitino (2011), pensijų sistemą galima apibūdinti kaip visumą norminių teisės aktų, skirtų apsaugoti asmenis nuo senatvės socialinės rizikos, numatant įmokų pensijų socialiniam draudimui surinkimą, pajamų perskirstymą, sistemos administravimą ir išmokų būdus (Bitinas, 2011). Ji yra kiekvienos išsivysčiusios valstybės vienas pagrindinių socialinės apsaugos ir ekonomikos prioritetų, kuriuo perskirstomos gyventojų pajamos ir išlaidos, užtikrinama socialinė ir ekonominė gerovė senatvėje (Cai ir Du, 2015; Guogis ir Svirbutaitė – Krutkienė, 2020). Pastebima, kad pensijų sistemos gali prisidėti prie tvaraus ekonominio augimo, skatindamos aktyvų senėjimą, kartu užtikrindamos pagyvenusių piliečių gyvenimo lygį ir užtikrindamos apsaugą nuo skurdo rizikos (Stevens ir Assche, 2013).

Administruojant pensijas, gerovės valstybė vadovaujasi socialinio teisingumo principu, kuriuo siekiama užtikrinti minimalias, žmogaus orumo nemenkinančias pragyvenimo sąlygas,

nepriklausomai nuo nuopelnų, kada yra asmenų, esančių socialinėje atskirtyje ir negalinčių savimi pasirūpinti. Bendrąja prasme pagal šiuolaikinę lyginamąją konstitucinę teisę, nepaisant jos veikimo apimties ir ribų, gerovės valstybė yra ta, kuri rūpinasi piliečių gerove ir jų socialine apsauga bei užtikrina socialinį teisingumą (Taminskaitė, 2020). Kadangi senatvės pensininkai yra viena iš visuomenės grupių, labiausiai susiduriančių su skurdu, valstybės vaidmuo čia yra labai svarbus. Nors didžiausią poveikį pajamų nelygybės mažinimui turi pensijos, tačiau ir socialinių išmokų struktūroje jos sudaro didžiausią išmokų dalį (Grikietytė-Čebatavičienė, 2022). Todėl svarbu aptarti ir viešosios politikos vaidmenį, nukreiptą į pensinio amžiaus žmonių finansinę gerovę, kuri pasireiškia socialinio teisingumo veikimo principu. Dėl to, jog Lietuvos senatvės pensijų sistema veikia perskirstymo dėsnium, kada dirbantieji, mokėdami socialinio draudimo įmokas, išlaiko esančius pensininkus – išryškėja socialinio teisingumo svarba.

Socialinis teisingumas yra dinamiškas reiškinys, kuris gali būti suprantamas kaip išteklių perskirstymo mechanizmas, turint tikslą ne tik skatinti ekonominį efektyvumą ar bazinę individo socialinę apsaugą, bet siekti kolektyvinės ir individualios gerovės užtikrinant fundamentalias žmogaus teises ir laisves, mažinant nelygybę, garantuojant lygias teises ir galimybes (Papirtis ir Bitinas, 2010). Šio reiškinio dinamiškumas yra kompleksiškas sąvokos įteisinimui. Todėl draudimą reglamentuojančiuose norminiuose teisės aktuose galima rasti su socialiniu teisingumu susijusių nuostatų, pavyzdžiui, lygybės (žmogaus teisių, lyčių, socialinių sąlygų), poreikių patenkinimo dėl socialinės rizikos (sveikatos apsaugos, švietimo), nuopelnų, kovos su privilegijomis, socialinė integracijos ir kt. sąvokų (Papirtis ir Bitinas, 2010). Taigi, gerovės valstybės kontekste, tai yra siekis užtikrinti visuomenės narių socialinę apsaugą, pavyzdžiui, sukuriant bendrą pajamų perskirstymo mechanizmą, užtikrinant visuomenės narių minimalų gyvenimo lygį bei finansinį saugumą.

Gerovės valstybės socialinio draudimo sistemoje veikia pensijų finansavimo – einamųjų mokėjimų – schema. Ji paremta kartų susitarimu, kai darbingi asmenys moka socialinio draudimo įmokas į valstybės biudžetą, kurios yra naudojamos esamų pensininkų senatvės pensijoms finansuoti. Toks tiesioginis ryšys tarp PAYG sistemos dalyvių yra paremtas lygybės tarp kartų priklausomybe. Šioje sistemoje kiekvienas dalyvis prisideda tiek, kiek leidžia jo finansinės galimybės, o gauna iš bendrųjų mokesčių. Bendrųjų mokesčių naudojimas, visuomenės bendruoju interesu, yra laikomas socialiai teisingu, tačiau neretai kritikuojamas mokesčių draudimo įmokas, dėl individualizacijos, kaip nuosavybės teisės poreikio, kuris neužtikrina finansinio saugumo išėjus į pensiją. Ypatingai tada, kuomet asmuo, dalyvaudamas tik PAYG mechanizme, nebūtinai yra tik tiesiogiai susijęs su savo pajamų, gaunamų tik iš socialinio draudimo senatvės pensijų, dydžiu senatvėje. Kadangi socialinis teisingumas, kaip socialinės apsaugos srities vertybė, susiduria su didėjančiomis individualizacijos apraiškomis, pradedama abejoti savo teisėmis į nuosavybę. Globalios visuomenės kontekste, asmenys tampa abejingi ilgalaikiams gyvenimo projektams, labiau egoistiški ir ciniški, abejoja bendro gėrio

idėjomis, atsisako tikėti kolektyvinio arba solidaraus veiksmo efektyvumu (Bauman, 2001). Rezultate, individualizacijos procese vis labiau abejojama socialinio teisingumu. Kyla pasitikėjimo valstybe ir pensijų sistema grėsmė. „Pasitikėjimo problema yra grindžiama nepakankamu pensijos dydžiu ir asmens senatvės planavimu, remiantis dabartine pensininkų gerove“ (Skučienė, 2012; 103).

Valstybės įsikišimas į asmens finansinį planavimą, iš vienos pusės, gali pasirodyti kaip valstybės kišimasis į žmogaus teises, kadangi dalyviai, mokantieji socialinio draudimo įmokas „SoDrai“, vis labiau linksta ieškoti teisingumo, bandant suasmeninti sumokėtas įmokas (tiksliau, yra poreikis, kad asmens sumokėtos įmokos būtų panaudotos tik jo paties gerovei užtikrinti). Apskritai, pareiga mokėti socialinio draudimo įmokas yra valstybių socialinės politikos pareigos nustatymas, kuria siekiama užtikrinti tinkamą senatvės pensijų schemos funkcionavimą, kuris yra paremtas socialinio teisingumo principu. Valstybė yra atsakinga už tinkamą situacijos įvertinimą ir bandant išlaikyti solidarumą, palaikyti lygybę tarp kartų, toks valstybės mechanizmas perskirstant bendruosius mokesčius tarp kartų, yra laikomas socialiai teisingu. prie konkrečių asmenų poreikių. Šiuo atveju, pensijų sistema susiduria su iššūkiu derinant individualius asmens poreikius su visuomenės interesais siekiant bendrojo gėrio. Bendrasis gėris yra tai, kas objektyviai yra būtina siekiant išsaugoti sąlygas, reikalingas visuomenės narių gyvenimo kokybei (Malinauskas, 2018). Gyvenimo kokybės užtikrinimui, kaip materialių reikmių tenkinimui (maisto, būsto, drabužių įsigijimui), švarios aplinkos, tinkamų medicininių paslaugų ir socialinės saugos užtikrinimo, galimybės gauti pageidaujamą išsilavinimą ir darbą, kultūros ir rekreacijos tenkinimui (Kligytė, 2009).

Visgi, gerovės valstybės mechanizmo veikimas laikantis bendro solidarumo principo gali pasirodyti abejotinas visuomenės daliai. Šio principo esmė yra, kad pats save galintis išlaikyti (savo aktyvia ekonomine veikla) asmuo, kuris gauna atlyginimą ir prisideda prie mokesčių mokėjimo nedirbantiems išlaikyti, neturėtų pats tuo metu naudotis socialinio draudimo garantijomis (Vaičaitis, 2010). Naudojimas jomis būtų prilyginamas privilegijai, kuomet gaunant senatvės pensiją, asmuo užima darbo vietą, kurią galėtų užimti bedarbis. Priešingai, asmuo nevaržomai turi teisę rinktis – gauti pilną senatvės pensiją nedirbant arba gauti dalį pensijos dirbant toliau. Socialinio draudimo schemeje, dirbantys ir mokantys socialinio draudimo įmokas asmenys prisideda prie nedarbingų asmenų, praeityje mokėjusių įmokas, išlaikymo, tikėdamiesi, kad ateityje jie patys gaus atitinkamą pagalbą. Asmenys, prisidedami prie šios sistemos finansavimo per bendruosius mokesčius, suteikia galimybę asmenims, kuriems reikia papildomos paramos, gauti reikiamų lėšų iš šių mokesčių. Toks veikimas yra paremtas kartų susitarimu ir bandoma užtikrinti lygybę tarp kartų, kadangi čia išryškėja kolektyvinis gėris, nes visuomenė, savo ruožtu, negali egzistuoti remdamasi vien atskirų individų interesais (Malinauskas, 2018).

Lietuvos gerovės valstybės pokomunistinis modelis, įpareigoja valstybę būti atsakingai už savo piliečių gerovę, tačiau teikiama apsauga yra silpna, neužtikrinanti oraus pragyvenimo lygio

(Aidukaitė et al., 2012). Tradicinės gerovės valstybės tikslas buvo socialinės rizikos eliminavimas arba sumažinimas (šiuo atveju – senatvės) bei šiuolaikinių (pvz. globalizacijos) rizikų eliminavimas; asmeniui, pakliuvus, pavyzdžiui, į skurdo spąstus, pirmiausia skiriamos valstybės administruojamos pagalbos priemonės (Guogis ir Svirbutaitė – Krutkienė, 2020). Pagal šią klasifikaciją, siejant su pensijomis, galima išskirti gerovės valstybių sistemos poveikį socialinei stratifikacijai bei nustatyti dekomodifikacijos lygį, kuriuo gyventojai, nepriklausomai nuo jų dalyvavimo darbo rinkoje, gali išlaikyti visuomenėje socialiai priimtina pragyvenimo lygį senatvėje. Esant gana silpnam persikirstymo intensyvumui, kuris pastebimas Lietuvoje, asmenys turi būti linkę daugiau taupyti senatvei. Ypatingai, kai pensijų modelis yra orientuotas į universalią socialinės apsaugos sistemą su minimalų pragyvenimo lygį atitinkančiomis išmokomis, kas skatina asmenis rinktis kaupti pensiją ne valstybiniu, o privačiu lygmeniu. To rezultatu tapo pensijų sistemos reformų įgyvendinimas plėtojant privačių pensijų kaupimą.

Socialinis draudimas, aprėpdamas senatvės socialinę riziką, turi veiksmingiau garantuoti socialinę apsaugą, kada senyvo amžiaus žmogus, dėl savo amžiaus, socialinės ir finansinės padėties, negali pats sau to garantuoti. Nors pensijų paskirtimi siekiama užtikrinti pastovias pajamas ir būnant ne ekonomiškai aktyviam, to nepakanka, norint pasirūpinti finansiniu saugumu senatvėje. Dažnai siekiama kuo ilgiau išsilaikyti darbo rinkoje sulaukus pensinio amžiaus dėl mažų pensijų (Neverauskienė ir Pocius, 2017). Galima teigti, kad asmenys, norėdami neatitrūkti įprasto gyvenimo lygio ir pajamų, kurias gavo iki pensijos, yra linkę ilgiau išlikti rinkoje.

Apibendrinant, socialinio draudimo senatvės pensijos yra gerovės valstybės atsakomybės dalis. Gerovės valstybė yra suinteresuota, kaip tvariai ir teisingai persikirstyti gyventojų pajamas ir išlaidas, užtikrinant ekonominę ir socialinę gerovę senatvėje. Taigi, pensijų paskirtis yra užtikrinti bent minimalias pajamas, socialines garantijas pensiniame amžiuje pagal šalyje vyraujančius gerovės valstybių modelius bei yra orientuota į vartojimo perkėlimą, draudimą, skurdo mažinimą, persikirstymą. Socialinio teisingumo principas yra neatsiejamas nuo bendrojo gėrio, kadangi socialinio draudimo sistemoje, vienas asmuo negali pilnai pasirūpinti savimi senatvėje. Šis principas socialinėje apsaugoje yra primetamas kaip prievolė, kuri tarp kartų pasireiškia „kontraktu“, kada dirbantieji, sumokėtomis socialinio draudimo įmokomis, išlaiko pensininkus. Valstybė, laikydama šio mechanizmo veikimo, siekia užtikrinti minimalias, žmogaus orumo nemenkinančias pragyvenimo sąlygas asmeniui, esančiam socialinėje atskirtyje ir/ar negalinčiam savimi pasirūpinti, tačiau negarantuoja finansinio saugumo kiekvienam piliečiui.

3.2. Rinkos veikimas

Aktyvaus senėjimo politika akcentuoja darbo rinkos vaidmenį, padedantį pasirūpinti finansiniu saugumu pensiniame amžiuje. Visgi, aukšti skurdo rodikliai pensiniame amžiuje liudija apie gerovės

valstybės nepajėgumą užtikrinti vyresnio amžiaus žmonėms finansinį saugumą bei sudaryti sąlygas lygiaverčiai dalyvauti socialiniame gyvenime (Aidukaitė et al., 2022). Todėl čia yra svarbus rinkos vaidmuo, kai pensinio amžiaus žmonės linksta tęsti darbinę karjerą, kas yra akcentuojama aktyvaus senėjimo politikos kontekste. Visgi darbo sąlygos su amžiumi tampa vis nepalankesnės.

Žemas vyresnio amžiaus žmonių užimtumo lygis dažnai yra susijęs su blogesnėmis vyresnių darbuotojų darbo sąlygomis: Lietuvoje vyresnio amžiaus darbuotojai dažniau nei jaunesni jų kolegos gauna mažesnę darbo užmokestį; dažniau jaučiasi uždirbantys per mažai, atsižvelgiant į jų įdedamas pastangas; rečiau yra patenkinti savo darbo sąlygomis; dažniau nerimauja dėl galimo darbo praradimo artimiausiu laiku bei dažniau mano, jog jų atliekamas darbas neigiamai veikia jų sveikatą ir saugumą, o taip pat – turi mažesnes galimybes tobulėti, kelti savo kvalifikaciją darbe (Aidukaitė et al., 2022). Zitikytė (2021) išskiria, jog vyresnis amžius, bloga sveikata, lyčių skirtumai, žemesnės kvalifikacijos darbas, gyvenimas kaime ar rajone, įgytas mažesnis pensinis stažas, darbas nebiudžetiniame sektoriuje, didesnė pensijos pakeitimo norma, nedarbo, netekto darbingumo ir našlio pensijos gavimo laikotarpiai – veiksniai, mažinantys vyresnio amžiaus žmonių paskatas dirbti (Zitikytė, 2021). Todėl dėl įvairių aplinkos veiksnių ir darbo jėgos mažėjimo visuomenėje, imamas priemonių, kurios padėtų kuo ilgiau išlikti darbo rinkoje. Visgi, sprendimas ar išeiti į pensiją, ar likti darbo rinkoje, sulaukus pensinio amžiaus, formuoja ne vienas, o visuma veiksnių, susijusių su asmens sveikata, socialinėmis sąlygomis, darbo aplinka ir įmonėse taikomomis strategijomis (Kolesnik ir Juškelienė, 2021).

Paprastai didesnes paskatas dirbti sukuria tokie veiksniai, kaip finansų stygius, aukštesnis išsilavinimas ir galimybė įgyti naujų kompetencijų, gera sveikata, tinkamos darbo sąlygos bei darbo ir gyvenimo pusiausvyra (Vilkoitytė ir Skučienė, 2020). Konkrečiau išskiriant, vieni iš ryškesnių faktorių, glaudžiai susijusių su pensinio amžiaus žmonių užimtumu yra kvalifikacija ir darbo sąlygos. Mažesnės kvalifikacijos ir dažniau su skurdo rizika susiduriantys asmenys anksčiau išeina iš darbo rinkos ir praranda pagrindinį pajamų šaltinį, o aukštesnės kvalifikacijos darbuotojai ilgiau išlieka darbo rinkoje galimai dėl darbo pobūdžio, (daugiau protinio, o ne fizinio darbo), geresnės sveikatos ir kt. priežasčių (Zitikytė, 2021). Tačiau pastebima, jog sulig vyresniu amžiumi gaunamos draudžiamosios pajamos mažėja, nepaisant dirbamo darbo kvalifikacijos lygio (Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centras, 2019). Visgi, pabrėžtina, jog ilgėjant tikėtino gyvenimo trukmei, vyresnio amžiaus asmenys turės paorientuoti kvalifikaciją pagal kintančias darbo rinkos tendencijas. Tetikėtina, jog žmonės galės dirbti ilgiau, tačiau ilgesnei ir sėkmingesnei karjerai bus svarbus prisitaikymas prie darbo rinkos ir greičiau įgyjami nauji įgūdžiai (Zitikytė, 2021). Vienas iš sprendimo būdų, skatinančių asmenis ilgiau išlikti darbo rinkoje, yra rekomendacijos, teikiamos įmonėms. Valdant ergonominę riziką, prastėjančius žmogaus funkcinius gebėjimus rekomenduojama kompensuoti individualiai pritaikant darbo sąlygas, naudojant pagalbines priemones (Kolesnik ir Juškelienė, 2021). Taip pat siūloma įmonėse kryptingai taikyti karjeros planavimą bei kvalifikacijos

tobulinimą vyresnio amžiaus žmonėms, kas padidina vyresnio amžiaus darbuotojų įsitraukimą (Kolesnik ir Juškelienė, 2021). Taigi, kvalifikacijos aspektas, sveikata ir darbo sąlygos yra vienos iš bene ryškiausių veiksnių, lemiančių vyresnio amžiaus asmenų sprendimą likti darbo rinkoje.

Dar vienas veiksnys, motyvuojantis pensinio amžiaus žmones išlikti darbo rinkoje bei turintis sąsają su sveikata ir kvalifikacijos lygiu – darbo užmokestis. Galima išskirti tai, jog vyresni asmenys dažniau dirbo ekonominės veiklos sektoriuose, kuriuose vidutiniškai mokami žemesni atlyginimai ne tik dėl kvalifikacijos neatitikimų konkrečioje sferoje, bet ir dėl sveikatos. Nors dėl su amžiumi prastėjančių sveikatos problemų galimybės dirbti tampa labiau ribotos, svarbu rūpintis sveikata. Ji yra esminis veiksnys, be kurio pagyvenęs žmogus, kad ir kokių socialinių ar finansinių motyvų turėtų, dirbti negali (Zitikytė, 2021). Be to, žinoma, darbdaviai palankiai vertina ne tik aukšta kvalifikacija pasižyminčius darbuotojus. Jie įvardija, kad vyresni darbuotojai stokoja naujausių žinių, technologijų, metodų valdymo įgūdžių ir pasitikėjimo savimi, tačiau taip pat išskiria darbuotojams palankias profesines ir asmenines vyresnių darbuotojų savybes (Strata, 2020). Be to, su laiku įgytos profesinės ir asmeninės vyresnio amžiaus žmonių savybės yra pabrėžiamos aktyvaus senėjimo politikos kontekste, kada yra akcentuojama mokymosi svarba. Vis dėlto, vyresni gyventojai rečiau sulaukia siūlymo mokytis ar gauna profesionalią konsultaciją dėl mokymosi galimybių. tarp paskatų mokytis dažniausiai įvardijama galimybė gauti tiesioginės naudos darbo rinkoje (Strata, 2020). Taip pat reikia paminėti tai, jog pensinio amžiaus žmonės gauna pajamų iš savarankiško darbo. Savarankiškai dirbančių vyresnio amžiaus žmonių grupėje pajamų mažėjimas sulig vyresniu amžiumi nėra toks drastiškas kaip samdomo darbo atveju, be to, pajamos vyriausių savarankiškai dirbančių žmonių grupėje netgi padidėja (Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centras, 2019). Taigi, galima pažymėti tai, jog darbo užmokestis yra glaudžiai susijęs su gebėjimu atlikti tam tikras funkcijas darbe pagal sveikatos, asmenines galimybes bei kvalifikaciją, o pagrindinės darbo sulaukus vyresniame amžiuje priežastys yra finansinės – didesnės pajamos, didesnė pensija ateityje (Strata, 2020).

Svarbu išskirti ir tai, jog darbo rinkoje yra pastebimi skirtumai tarp lyčių. Pajamų skirtumą tarp lyčių pensinio amžiaus grupėje lemia kvalifikacijos skirtumai bei tai, jog egzistuoja skirtumai tarp vyrų ir moterų vidutinės gyvenimo trukmės. Vidutinės tikėtinos gyvenimo trukmės skirtumas tarp moterų (80,6 m.) ir vyrų (70,9 m.) Lietuvoje yra vienas didžiausių tarp ES valstybių narių (Strata, 2020). Visgi, didesnę samdomų darbuotojų dalį pensinio amžiaus grupėje sudaro moterys (beveik 60 proc.), o lyginant samdomo darbo draudžiamąsias pajamas tarp vyrų ir moterų įvairiose amžiaus grupėse, galima pastebėti, kad paprastai vyrai uždirba daugiau ir užima aukštesnes pareigas darbo rinkoje, o moterų pajamos kiek žemesnės nei vyrų (Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centras, 2019). O didesnės pajamos namų ūkyje gali skatinti asmenį ilgiau likti darbo rinkoje (Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centras, 2019).

Apibendrinant, darbinės karjeros tęstinumas yra glaudžiai susijęs su finansiniu saugumu, kadangi darbas garantuoja didesnes pajamas nei senatvės pensijos. Pagrindinės darbo sulaukus vyresniame amžiuje priežastys yra finansinės, o finansų užtikrinimas yra glaudžiai susijęs ne tik su motyvacija dirbti tik dėl darbo užmokesčio dydžio, bet taip pat ir sveikatos, kvalifikacinių motyvų, darbo sąlygų aspektų. Svarbu, jog, sprendžiant užimtumo klausimą, turėtų būti užtikrinamos perkvalifikavimo galimybės, kad žmonės vyresniame amžiuje galėtų keisti profesiją, įgyti naujų įgūdžių ir išlikti paklausūs darbo rinkoje (Zitikytė, 2021).

3.3. Šeimos vaidmens veikimas ir kiti pajamų šaltiniai pensiniame amžiuje

Asmens socialinės gerovės pagrindai yra susiję priklausymo socialinei grupei jausmu ir šis elementas, vertinant subjektyvią asmens gerovę, gali padėti apsirūpinti ir finansiniu saugumu pensiniame amžiuje. Be gerovės valstybės ir rinkos, pensiniame amžiuje finansinio saugumo užtikrinimas tenka ir šeimai. Svarbu išskirti, jog aktyvaus senėjimo kontekste, socializacija ir dalyvavimas taip pat yra svarbūs aspektai, padedantys žmogui nesijausti vienišam, bei jaustis lygiaverte visuomenės dalimi. Rezultate, tai gali suteikti motyvacijos ir potencialo pensinio amžiaus asmenis labiau rūpintis savo gerove ir pajamų šaltiniais.

Šeimos ar namų ūkio gyventojų pagalba bei santykiai su artimaisiais gali būti išskiriami kaip pagalba senyvo amžiaus žmonėms. Čia išryškėja familializmo sąvoka, kuri reiškia pasiklovimą šeimos pagalba, nes ir/ar privati rinka neužtikrina pakankamai pagyvenusių žmonių gerovės (Zitikytė, 2021), todėl neretai esant nelaimėi ar iškilus kokiam nors su finansais susijusiu klausimu, dažniau kreipiamasi į šeimos narį ar artimąjį. Taip pat, dėl santykinai mažų pensijų bei išmokų, šeimos narių pagalba tampa būtina, o ilgalaikių priežiūros paslaugų trūkumas sukuria situaciją, kurioje pirminiai ir neretai vieninteliai paramos vyresnio amžiaus artimiesiems teikėjai yra šeimos nariai (Zitikytė, 2021). Ypač daug gyvenančių iš socialinių išmokų asmenų buvo vieno asmens ir dviejų suaugusių asmenų, iš kurių bent vienas buvo 65 metų ar vyresnis, namų ūkiuose (Oficialiosios statistikos portalas, 2019). Čia gali veikti ir dalijimasis finansais namų ūkiuose, tarp šeimos narių. Socialinės išmokos senatvėje buvo pagrindinis piniginių pajamų šaltinis 74 proc. dviejų suaugusių asmenų, iš kurių bent vienas buvo 65 metų ar vyresnis, ir 46 proc. vieno asmens namų ūkių, kitos socialinės išmokos – atitinkamai 2 ir 8 proc. minėtų namų ūkių tipų (Oficialiosios statistikos portalas, 2019).

Be to, neretai darbuotojai vyresniame amžiuje nori daugiau laiko praleisti su artimaisiais, atsiranda darbo ir gyvenimo balanso poreikis, o netenkinant šios sąlygos, galima tiesiogiai paveikti darbo paskatas ar įsitraukimą į visuomenės gyvenimą (Vilkoitytė ir Skučienė, 2020). Dar daugiau, asmuo, išėjęs į pensiją gali rūpintis ir artimuoju, kas dar labiau paveikia jo finansinį stabilumą. Tai iliustruoja vyrų tikimybė dirbti sulaukus pensinio amžiaus, kuri yra 1,0– 1,3 procentinio punkto

didesnė negu moterų, kadangi moters šeiminės pareigos yra rūpinimasis sergančiais, jauniausiais ir vyriausiais šeimos nariais bei jos dažniau pertraukia savo karjerą, o tai lemia ilgesnius darbo užmokesčio įšaldymo periodus, vėliau – mažesnes pensijas ir didesnę skurdo riziką senatvėje (Zitikytė, 2021). Taigi, šeima atlieka svarbų vaidmenį, prisidedant prie socialinio ir/ar finansinio saugumo palaikymo pensiniame amžiuje.

Taip pat ir be šeimos ar artimųjų pagalbos, kiti pajamų šaltiniai senatvėje, kaip taupymas, gali prisidėti prie asmens finansinės gerovės ir jo finansinio saugumo. Čia svarbus, susijęs faktorius yra gyvenimo ciklo teorinė perspektyva, susijusi su taupymą gyvenimo cikle lemiančiais veiksniais (Blažienė, 2020). Ši teorija teigia, kad vartotojai, būdami racionalūs, savo vartojimą pritaiko skirtingiems amžiaus tarpsnio poreikiams, nepaisydami gaunamų pajamų, o žmonės, siekdami sklandžiai vartoti, taupo ir skolinasi (Blažienė, 2020). Tvirtinama, jog dirbantieji visą savo gyvenimą mąsto apie pensiją ir būtinumą taupyti senatvei, tad racionaliai planuoja savo vartojimą gyvenimo ciklo tarpsniais, o sulaukę pensinio amžiaus nustoja taupyti ir leidžia sau tai, ką sutaupė iki tol, vartoja iš sukaupto turto (Deaton, 2005). Vieni iš pajamų ar taupymo bei investicijų šaltiniai yra investavimas į nekilnojamąjį turtą, akcijas, obligacijas, kaupimas privačiuose fonduose (Deaton, 2005). Visgi, pastebima, jog ši teorija praktikoje nepasitvirtina. Žmonės pakankamai nesutaupo, todėl taupo ir sulaukę pensinio amžiaus (Blažienė, 2020). Jei jie gebėtų racionaliai perskirstyti vartojimą gyvenimo cikle, neprireiktų net gerovės valstybės pagalbos (Barr 2020). Tačiau žmonės yra linkę keisti savo pasirinkimus, labiau vertinti dabarties, o ne ateities vartojimą ir yra linkę atidėti sprendimus (Kahneman 2017). Tam įtakos turi ir vienišumas, negalėjimas pasirūpinti savimi savarankiškai ar kiti individualiai priimti asmens sprendimai gyvenimo kelio perspektyvoje (Deaton, 2005).

Taigi, apibendrinus šeimos vaidmenį ar kitus elementus, prisidedančius prie pajamų ir finansinio saugumo palaikymo pensiniame amžiuje, išryškėja neformalios socialinės apsaugos (šeimos narių ir artimų giminių paramos) svarba. Ypatingai yra svarbus finansinio saugumo užtikrinimas tiems asmenims, kurie negali savarankiškai pasirūpinti finansine gerove, kai to negalima pasiekti per gerovės valstybės, rinkos ar kitus mechanizmus. Tiek pat ir remiantis gyvenimo ciklo teorijos koncepcija, kada asmuo per gyvenimą nesutaupo pakankamai lėšų senatvei investuojant į nekilnojamąjį turtą, akcijas, obligacijas ar kaupiant privačiuose fonduose.

4. Aktyvaus senėjimo matavimas bei finansinis saugumas

Lietuvoje ir ES

Aktyvus senėjimas yra kompleksinė sąvoka, apimanti tęstinį žmonių dalyvavimą darbo rinkoje, dalyvavimą visuomenės gyvenime, savarankišką, sveiką ir saugų gyvenimo būdą bei galimybes ir aktyvų senėjimą palaikančią aplinką, leidžiančią žmonėms išlikti socialiai ir fiziškai aktyviems (Hogervorst et al., 2021). Dėl to, aktyvaus senėjimo politika turi būti orientuota į sąlygų sudarymą ilgesniam darbingam gyvenimui, užtikrinanti socialinį įsitraukimą, skatinanti sveiką gyvenimo būdą ir sudaranti savarankiško gyvenimo galimybes tiek vyrams, tiek moterims pensiniame amžiuje. Taigi, vertinant finansinio saugumo bei aktyvaus senėjimo sąsajas, svarbu išanalizuoti, kaip yra matuojamas aktyvus senėjimas. Tam yra pasitelkiamas aktyvaus senėjimo indeksas, kuris fiksuoja įvairius aktyvaus senėjimo aspektus, matuoja, kiek efektyviai įgalinamas vyresnio amžiaus vyrų ir moterų potencialas prisidėti prie ekonomikos ir visuomenės gyvenimo bei kiek jų gyvenamoji aplinka leidžia jiems tai daryti (Jungtinių Tautų Europos ekonominė komisija, 2019). Aktyvaus senėjimo indeksas yra naudojamas Europos Sąjungos mastu, tačiau mažai pasitelkiamas Lietuvos mokslininkų darbuose bei politiniame lauke.

Aktyvaus senėjimo indeksas siūlo lanksčią sistemą, kuri gali būti taikoma įvairiose šalyse ir nacionaliniu bei subnacionaliniu lygmenimis. Šio indekso pridėtinė vertė yra ta, kad yra pateikiamas vienas skaičius, apimantis daugialypį aktyvaus senėjimo reiškinį, kurį galima naudoti atliekant analizes. Jo reikšmėmis atvaizduojama dabartinė padėtis ir pabrėžiamos sritys, kurias ateityje reikėtų tobulinti. Indekso apskaičiavimo metodika lengva įvertinti atskirų rodiklių poveikį iki galutinės vertės ir juos koreguoti atsižvelgiant į politikos poreikius. Be to, reguliariai matuojamas aktyvus senėjimas leidžia įvertinti pažangą laikui bėgant ir padeda nustatyti sėkmingas politikos priemones (Jungtinių tautų Europos ekonominė komisija, 2018).

Remiantis aktyvaus senėjimo koncepcija, aktyvaus senėjimo indeksą sudaro keturios sritys: užimtumas, dalyvavimas visuomenės gyvenime, savarankiškas, sveikas ir saugus gyvenimo būdas bei galimybės ir aktyvų senėjimą palaikanti aplinka (Jungtinių Tautų Europos ekonominė komisija, 2018). Šios sritys apima 22 rodiklius, o indekso reikšmės svyruoja nuo 0 iki 100, o didesnės reikšmės rodo didesnę vyresnio amžiaus vyrų ir moterų potencialo realizavimo mastą. Paskutiniai 2018 m. duomenys rodo, jog aktyvaus senėjimo indeksas tarp Europos valstybių (28) buvo 35,7 balo; aktyvaus senėjimo indeksas Norvegijoje yra – 47,2, o mažiausias – 27,7 – Graikijoje; Lietuvoje – 35,7 (Jungtinių Tautų Europos ekonominė komisija, 2019). Toliau bus aptariamos keturios aktyvaus senėjimo indekso sritys ir pagal jas sugrupuoti rodikliai.

Pirmoji sritis – užimtumas, kuris apima šiuos keturis rodiklius, suskirstytus pagal amžiaus grupes:

- 1) 55–59 metų asmenų užimtumo lygis;
- 2) 60–64 metų asmenų užimtumo lygis;
- 3) 65–69 metų asmenų užimtumo lygis;
- 4) 70 metų ir daugiau metų asmenų užimtumo lygis.

Užimtumo srities rodikliai padeda išmatuoti, koku mastu realizuojamas vyresnio amžiaus žmonių potencialas prisidėti per apmokamą veiklą (Jungtinių Tautų Europos ekonominė komisija, 2018). Į šį pogrupį patenka ir pagal darbo sutartį dirbantys asmenys. Rezultatai gali skirtis priklausomai nuo pensijų sistemų ir darbo rinkos taisyklių, tačiau paprastai jie rodo tikrąją aktyvaus senėjimo patirtį, susijusią su dalyvavimu darbo rinkoje (Jungtinių Tautų Europos ekonominė komisija, 2018). Pagrindinis šios srities (užimtumo rodiklio matavimo) tikslas – įvertinti vyresnio amžiaus žmonių aktyvumą užimtumo srityje, bet ne užimtumo intensyvumą ar darbo vietų kokybę. Socialinis požiūris į vyresnio amžiaus žmonių užimtumą, darbo aplinką, pritaikytą darbo jėgai ir t. t., yra veiksniai, turintys įtakos profesinio gyvenimo trukmei, o gebėjimo dirbti išsaugojimas ir jų poveikis tam tikru mastu atsispindi šios srities rezultatų rodikliuose (Jungtinių Tautų Europos ekonominė komisija, 2018). Vis tik, aktyvaus senėjimo indeksas neapima klausimo, ar vyresnio amžiaus žmonės ilgiau dirba dėl būtinybės, ar dėl naujų galimybių, kurias suteikia politikos priemonės ir reformos. Taip pat, svarbu paminėti, jog ketvirtosios amžiaus grupės (70 metų ir daugiau) tyrimų rezultatų vertinimas gali būti problemiškesnis, nes kai kuriose šalyse darbo jėgos apklausos apima tik iki 70 ar 72 metų amžiaus respondentus dėl nedidelių stebėjimų skaičių imtyje (Jungtinių Tautų Europos ekonominė komisija, 2018).

Antroji sritis – dalyvavimas visuomenės gyvenime. Šioje srityje matuojamas vyresnio amžiaus žmonių indėlis per neapmokamą produktyvias veiklas ir pagal tai yra išskiriami šie rodikliai:

- 1) savanoriška veikla;
- 2) vaikų, anūkų priežiūra;
- 3) vyresnio amžiaus asmenų priežiūra;
- 4) politinis dalyvavimas;
- 5) socializacija.

Pastebima, jog ši sritis yra dažnai nepakankamai įvertinama, o aktyvaus senėjimo indeksas padeda labiau pripažinti, kaip vyresnio amžiaus žmonės prisideda prie visuomenės, ir taip skatina priemones, kuriomis siekiama sukurti jiems palankesnes sąlygas (Zaidi et al., 2018). Šalys, turinčios gerą valstybės teikiamos priežiūros sistemą, yra linkusios gauti prastesnius su priežiūra susijusių rodiklių rezultatus, į tai reikėtų atsižvelgti atrenkant tikslines vertes (Jungtinių Tautų Europos ekonominė komisija, 2018). Taip pat yra pastebima, jog socialinis dalyvavimas yra stipriai susijęs dar prieš asmeniui išeinant į pensiją, nes asmenų darbo aplinkybės yra glaudžiai susijusios su sutiktais žmonėmis ir jų tolimesnio laiko planavimu, socialinio tinklo užmezgimu (Lim-Soh ir Lee, 2023).

Toliau, trečioji sritis yra savarankiškas, sveikas ir saugus gyvenimo būdas. Šioje srityje išskiriami rodikliai yra:

- 1) fizinis aktyvumas;
- 2) sveikatos ir dantų priežiūros sistemų prieinamumas;
- 3) savarankiškas gyvenimas;
- 4) vidutinės ekvivalentinės disponuojamos pajamos;
- 5) skurdo rizikos nebūvimas;
- 6) materialinio nepritekliaus nebūvimas;
- 7) fizinis saugumas;
- 8) mokymasis visą gyvenimą.

Aštuoni šios srities rodikliai rodo, kiek yra naudinga ir gerai sureguliuota aplinka vyresnio amžiaus žmonių poreikiams, kad jie galėtų kuo ilgiau išlikti savarankiškais (Jungtinių Tautų Europos ekonominė komisija, 2018). Išskiriant savarankiškumo bei mokymosi visą gyvenimą svarbą, kada vyresnio amžiaus žmonės prisijungia prie savarankiško mokymosi grupių, pastebimas požiūrio į aktyvų senėjimą požiūris: pripažįstama senėjimo svarba, į senėjimo procesą žvelgiama pozityviai (Chou et al., 2023). Kalbant apie sveikatos paslaugų prieinamumą, kas yra labai aktualu vyresniame amžiuje dėl suprastėjusios sveikatos būklės (Mueller et al., 2018), Lietuvos kaimo vietovėse gyvenantys žmonės turi mažiau galimybių gauti sveikatos priežiūros paslaugas, nei asmenys, gyvenantys mieste (Ogurcova et al., 2023). Taip yra dėl sveikatos priežiūros įstaigų ir specialistų trūkumo kaimo vietovėse ir transportavimo į sveikatos priežiūros įstaigas sunkumų (Ogurcova et al., 2023).

Paskutinė sritis yra galimybės ir aktyvų senėjimą palaikanti aplinka. Čia vertinamos esminės galimybės ir įgalinimas skatinti aktyvų ir sveiką senėjimą. Šią sritį apima šeši rodikliai:

- 1) vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė sulaukus 55-erių;
- 2) vidutinė tikėtina sveiko gyvenimo trukmė sulaukus 55-erių;
- 3) psichologinė sveikata ir socialiniai ryšiai;
- 4) informacijos ir komunikacijos technologijų naudojimas;
- 5) išsilavinimo įgijimas.

Ši sritis pabrėžia senyvo amžiaus asmenų socialinės gerovės svarbą, kada turi būti užtikrintas pakankamas užimtumas pagal poreikius ir galimybes, stiprinamas ir palaikomas asmenų savarankiškumas dalyvauti viešame gyvenime (Biliuvienė ir Jasevičienė, 2015). Vertinant informacinių technologijų svarbą šių dienų kontekste, 2023 metais atliktame Qian ir Feng (2023) tyrime paaiškėjo, kad skaitmeninės sistemos/programos gali būti vertinga priemonė, skatinanti vyresnio amžiaus žmones laikytis sveiko gyvenimo būdo pensiniame amžiuje, tinkamai įgalinus programas ir jų naudojimą. Tai padidintų galimybes daugiau gyventojus domėtis savo sveikata

pensiniame amžiuje ir skatintų sveiką senėjimą (Qian ir Feng, 2023). Tiek pat ir gyvenamoji vieta gali turėti didelę įtaką aktyvaus senėjimo galimybėms ir iššūkiams (Ogurcova et al., 2023).

Taigi, aptartos pirmosios trys sritys yra susijusios su faktine dabartinės nepriklausomo, savarankiško, socialiai ir ekonomiškai aktyvaus bei saugaus gyvenimo kartos patirtimi. Ketvirtoji sritis apima veiksnius, kurie gali palengvinti arba trukdyti įgyti šią patirtį. Tai yra kapitalas, kurį galima mobilizuoti per socialinę politiką, kad būtų pasiekti aukštesni rezultatai kitose trijose srityse (Jungtinių Tautų Europos ekonominė komisija, 2019). Bendrai, aktyvaus senėjimo indeksas yra kompleksiška priemonė, kuri leidžia priimti pagrįstus sprendimus, plėtoti ir stebėti senėjimo politiką ir strategijas. Ši priemonė gali būti naudojama kaip įrankis skatinti užimtumo, priežiūros, švietimo ir laisvalaikio paskirstymo per gyvenimą kultūros pokyčius nuo nuoseklaus iki tuo pačiu metu vykdomo įgyvendinimo, remiantis asmenims ir visuomenei naudinga profesinio ir asmeninio gyvenimo pusiausvyra (Jungtinių Tautų Europos ekonominė komisija, 2019). Jis gali būti individualaus gyvenimo pusiausvyros pagrindas ir atrama, nes tai yra individualus galimos socialinės ir ekonominės veiklos bei pajėgumų kontrolinis sąrašas. Taip pat, aktyvaus senėjimo indeksas yra visapusiška priemonė, kuri padeda užtikrinti, kad gyventojai atsižvelgtų į daugybę aktyvaus senėjimo aspektų, o ne sutelktų dėmesį į vieną iš jų, realizuojant vyresnio amžiaus žmonių potencialą (Zaidi et al., 2018).

Vis dėlto, aktyvaus senėjimo teorija susilaukia kritikos. Pastebima, jog socialinės politikos lauke neišvengiama susitelkimo tik ties viena aktyvaus senėjimo sritimi. Dažniausiai, aktyvus senėjimas yra siejamas su aktyvia ekonomine veikla – gebėjimu ilgiau išlikti darbo rinkoje (Thang et al., 2019). Nors teorija neapsiriboja tik darbu. Ji apima ir kitus darbo aspektus, pavyzdžiui, savanorystę, slaugą ar kitas veiklas (Thang et al., 2019). Taip pat, toks požiūris į aktyvų senėjimą tik vertinant užimtumo faktorius skirsto asmenis į produktyvius ir neproduktyvius, siaurinant pensinio amžiaus žmonių gebėjimų skalę, todėl tokia pozicija turėtų būti atsisakyta (Mathews, 2023).

Visgi, sudėtiniai indekso rodikliai vis dažniau pripažįstami kaip naudinga politikos analizės ir stebėsenos, propagavimo ir viešosios komunikacijos priemonė. Apibendrinta informacija galima lyginti šalies ar kito subjekto veiklos rezultatus politikos tikslais, taip pat yra skatinamas visuomenės susidomėjimas bei diskusijos (Zaidi et al., 2018). Be to, tai gali padėti paskatinti esminius pokyčius viešajame ir valstybiniame diskurse nuo visuomenės suvokimo kaip didėjančios naštos pensijų, sveikatos ir socialinės apsaugos sistemoms prie supratimo, kad tai yra visuomenės vystymosi galimybė. Indeksas taip pat leidžia pabrėžti įvairių vyresnio amžiaus žmonių indėlį į ekonomiką ir visuomenę, taip stiprinant socialinį solidarumą ir kartų bendravimą (Zaidi et al., 2018). Aktyvaus senėjimo analizės rezultatai gali būti analizuojami lyginant juos su atitinkamais kitų šalių rezultatais, pvz., su panašiu ekonominio išsivystymo lygiu ir (arba) socialinės gerovės modeliu, arba lyginant su kitų metų rezultatais. Aktyvumo sąvoka grindžiama socialinė politika yra ekonomiškai pagrįsta, nes jos įgyvendinimas gali padėti sumažinti socialines išlaidas ilgalaikės priežiūros srityje arba bent jau

užkirsti kelią jų plėtrai, padėdamas kontroliuoti su amžiumi susijusias išlaidas (Jungtinių Tautų Europos ekonominė komisija, 2019). Tai taip pat gali duoti didelę ekonominę ir socialinę grąžą, o apskaičiuotas indeksas pateikia kiekybinius įrodymus, reikalingus tokioms politikos reformoms skatinti ir įgyvendinti. Tiek pat ir padėti asmeniui savarankiškai pasirūpinti finansiniu saugumu pensiniame amžiuje. Taigi aktyvaus senėjimo indeksas pateikia kiekybinius įrodymus, reikalingus daugialypei aktyvaus senėjimo koncepcijai įgyvendinti, ir siūlo politikos reformas, kuriomis siekiama suaktyvinti vyresnio amžiaus žmonių potencialą pasirūpinti ir finansiniu saugumu senatvėje.

Analizuojant aktyvaus senėjimo politikos tematiką, galima pastebėti, jog ji yra mažai nagrinėta Lietuvos mokslininkų. Tiek pat ir aktyvaus senėjimo indeksas yra mažai analizuotas Lietuvos kontekste. 2014 metais buvo pirmą kartą Lietuvoje atlikta vyresnio amžiaus gyventojų gyvenimo kokybės analizė remiantis aktyvaus senėjimo indeksu. Straipsnyje buvo patvirtintas faktas, kad aktyvaus senėjimo indeksas gali būti parankus įrankis siekiant įvertinti vyresnio amžiaus žmonių gyvenimo kokybę ir identifikuoti sritis, kuriose socialinės politikos priemonės galėtų didinti vyresnio amžiaus žmonių gerovę (Mikulionienė ir Gedvilaitė-Kordušienė, 2014). Tačiau straipsnio autorės išskiria, jog siejant aktyvų senėjimą su finansiniu saugumu pensiniame amžiuje, reikėtų didesnės galimybių plėtos, dalyvaujant darbo rinkoje vyresnio amžiaus (65–74 metų) asmenims (Mikulionienė ir Gedvilaitė-Kordušienė, 2014).

Zitikytė Kristina (2021) daktaro disertacijoje analizavo veiksnius, kurie skatina ir riboja priešpensinio ir pensinio amžiaus žmonių užimtumą Lietuvoje. Darbe pabrėžiama, jog šiandien taikomos priemonės (pensijų reformos, plečiant privatų pensijų kaupimą, pensinio amžiaus didinimas) nėra pakankamos tinkamai pagyvenusių žmonių gerovei užtikrinti, todėl vis daugiau dėmesio skiriama asmenų, sulaukusių vyresnio amžiaus, užimtumui, leidžiančiam darbdaviams išvengti darbuotojų trūkumo, darbuotojams užsitikrinti didesnes pajamas senatvėje ir šalims užtikrinti finansinį pensijų ir sveikatos sistemų stabilumą (Zitikytė, 2021). Taip pat pastebėta, jog įgyta aukštesnė kvalifikacija, darbas biudžetinėse įstaigose, priešpensiniame ar pensiniame amžiuje gaunamas didesnis atlyginimas, gera sveikata suteikia didesnes galimybes tęsti darbą ir užsitikrinti didesnes pajamas vyresniame amžiuje (Zitikytė, 2021). Todėl plėtojama aktyvaus senėjimo politika šalyje gali prisidėti prie finansinio stabilumo senatvėje užtikrinimo. Taip pat ir Antano Kairio et al. (2021) atlikto tyrimo rezultatai rodo, kad gerovė vyresniame amžiuje siejasi su pajamomis, o Lietuvos gyventojai, palyginti su kitomis tyrime dalyvavusiomis šalimis, pasižymi santykinai žema gerove.

Aidukaitė et al. (2022) atliko vyresnio amžiaus žmonių gerovės Lietuvoje analizę, remiantis aktyvaus senėjimo koncepcija. Straipsnyje atliktos analizės rezultatai parodė, jog gerovės valstybė nepakankamai prisideda prie vyresnio amžiaus žmonių finansinio stabilumo ir jų įgalinimo. Vyresnio amžiaus žmonių finansinį stabilumą bei orumą užtikrina tik maža dalis valstybės paramos, tačiau

nemaža dalis tenka ir šeimai bei rinkai, o dėl santykinai mažų pensijų bei išmokų, šeimos narių pagalba tampa būtina (Aidukaitė et al., 2022).

Apibendrinant, aktyvaus senėjimo indeksas yra priemonė, skirta atlikti lyginamąsias analizes nacionaliniu ir subnacionaliniu lygmenimis, stebėti aktyvaus senėjimo tendencijas ilgalaikėje perspektyvoje bei stebėti aktyvaus senėjimo priemonių ir politikos įgyvendinimą. Kiekybinių tyrimų rezultatai panaudojami bei reikalingi politikos priemonėms ir padeda suformuluoti politinius sprendimus bei įtikinti visuomenę apie pokyčių poreikį ir jų naudą (Zaidi et al., 2018). Tiek pat aktyvaus senėjimo indeksas vertina asmenų gebėjimą bei pastangas pasirūpinti finansiniu saugumu senatvėje, kadangi pajamos yra susijusios su vyresnio amžiaus žmonių gerove (Kairys et al., 2021). Aktyvaus senėjimo indekso apskaičiavimas yra naudinga politinė priemonė, nukreipianti ekonominius ir socialinius išteklius į grupes, turinčias didžiausią nerealizuotą potencialą (Jungtinių Tautų Europos ekonominė komisija, 2019). Taigi aktyvaus senėjimo indeksas pateikia kiekybinius rezultatus, reikalingus daugialypei aktyvaus senėjimo koncepcijai ir socialinės politikos reformoms įgyvendinti. Nors Lietuvoje trūksta tyrimų, susijusių su aktyvaus senėjimo politika bei aktyvaus senėjimo indekso analizės šalies mastu, atlikti tyrimai parodo, jog aktyvaus senėjimo politika reikalauja tobulinimo bei didesnio valstybių politikos įsitraukimo užtikrinant finansinį saugumą pensiniame amžiuje. Dėl to, šiame darbe pasirinkta analizuoti aktyvaus senėjimo politikos ir finansinio saugumo sąsajas pensiniame amžiuje remiantis aktyvaus senėjimo indekso elementais.

5. Aktyvaus senėjimo ir finansinio saugumo sąsajų pensiniame amžiuje tyrimas

5.1. Empirinio tyrimo metodika

Tyrimo tikslas – ištirti aktyvaus senėjimo ir finansinio saugumo sąsajas pensiniame amžiuje pagal atskiras aktyvaus senėjimo koncepcijos dimensijas.

Atsižvelgiant į pirmoje šio darbo dalyje išanalizuotą teorinę aktyvaus senėjimo koncepciją, bei tyrime naudojamų duomenų specifiką bus analizuojamos šios aktyvaus senėjimo dimensijos: užimtumas, dalyvavimas visuomenės gyvenime, savarankiškas, sveikas ir saugus gyvenimo būdas ir aplinkos veiksniai.

Tyrimo uždaviniai:

- 1) Aprašyti tyrimo dalyvių charakteristikas.
- 2) Ištirti aktyvaus senėjimo ir finansinio saugumo sąsajas pagal šiuos kriterijus: amžiaus, lyties, užimtumo, dalyvavimo visuomenės gyvenime, sveikatos ir aplinkos veiksnius.

Tyrimo objektas – aktyvaus senėjimo veiksniai Lietuvoje.

Tyrimo hipotezė – finansinio saugumo veiksnys turės reikšmingą teigiamą įtaką visoms keturioms analizuojamoms aktyvaus senėjimo dimensijoms: užimtumui, dalyvavimui visuomenės gyvenime, sveikam ir saugiam gyvenimo būdui ir aplinkos veiksniams.

Tikslinė grupė. Tyrimui atlikti buvo naudojami 2022 m. Pajamų ir gyvenimo sąlygų (PGS) tyrimo duomenys. PGS tyrimo populiacijos aprėptis – visi Lietuvos privatūs namų ūkiai, o PGS tyrimo vienetas yra privatus namų ūkis ir 16 metų ir vyresni asmenys (Lietuvos statistikos departamentas, 2020). Visgi, kiekybiniam tyrimui atlikti buvo naudojami ne namų ūkių, o asmenų (individualūs) kintamieji, kadangi mokslinės literatūros analizėje išskiriama savarankiškumo bei individualumo svarba aktyvaus senėjimo kontekste. Taip pat, PGS respondentų atranka yra atliekama atsitiktinės stratifikuotos imties būdu ir yra reprezentatyvi Lietuvos gyventojų (t.p. ir pensinio amžiaus žmonių) populiacijai. Asmenys, gyvenantys instituciniuose namų ūkiuose (globos namuose, įkalinimo įstaigose), nebuvo tiriami (Lietuvos statistikos departamentas, 2020). Tai sudaro tyrimo apribojimą, nes į tyrimą nepakliuvo globos ir slaugos įstaigose gyvenantys pensinio amžiaus žmonės. Taip pat svarbu pažymėti, jog 2022 m. PGS tyrimo duomenys atspindi 2021 m. finansinę apklaustųjų situaciją bei 2022 m. demografines charakteristikas.

Kadangi tyrimu siekiama išanalizuoti aktyvaus senėjimo ir finansinio saugumo sąsajas pensiniame amžiuje, buvo pasirinkta tirti Lietuvos gyventojų, išėjusių į pensiją, duomenis. Analizei pasirinkta įtraukti Lietuvos gyventojus nuo 63 metų, kadangi Lietuvoje skiriasi vyrų bei moterų pensinis amžius ir kasmet jis kinta, tačiau tyrimo duomenyse, kurie atspindi 2021 metų finansinius

rezultatus, ši amžiaus grupė (nuo 63 metų) buvo pensinio amžiaus gyventojų tarpe. Galutinę atliekamo tyrimo imtį sudaro 2180 respondentų.

Tyrimo etika. Tyrime buvo taikyti geranoriškumo, pagarbos asmens orumui, teisingumo ir teisės gauti tikslią informaciją principai. Neapsaugotų tiriamųjų grupių saugumo principas nebuvo taikytas, kadangi buvo analizuojami antriniai tyrimo duomenys, kada buvo iš anksto gauti raštiški tyrimo dalyvių sutikimai.

Geranoriškumo principas užtikrintas klausimyno teiginiais, kurie pateikti pagarbiu stiliumi, nesudaro prielaidų respondentams prarasti privatumą. Prieš užpildant klausimyną, respondentai buvo informuoti apie tyrimo naudingumą akademiniam laukui bei tai, jog jų dalyvavimas tyrime yra laisvas pasirinkimas.

Pagarbos asmens orumui principas įgyvendintas respondentams pateikta informacija apie tyrimą buvo neutrali, kadangi dalyviams nebuvo pateikiamos nuostatos apie ateityje surinktų duomenų panaudojimą ateityje pagal konkrečias temas.

Teisingumo principas realizuotas išsaugojant respondentų privatumą. Koduoti tyrimo duomenys neatskleidžia asmeninės informacijos, pagal kurią būtų atpažįstamas konkretus asmuo.

Teisės gauti tikslią informaciją principas užtikrintas analizuojant tyrimo duomenis. Tyrimo duomenys yra koduoti, todėl yra užtikrinamas anonimiškumas, nesukeliant jokios rizikos darbiniam statusui ar individualios informacijos atskleidimui. Jei respondentams kiltų klausimų, jie būtų nukreipti į tyrimo organizatorius.

Tyrimo instrumentas. Analizei atlikti buvo naudojami šiuo metu naujausi Pajamų ir gyvenimo sąlygų (PGS) tyrimo duomenys (2022 metų tyrimas). Tyrimo duomenys apima statistinę informaciją apie namų ūkio bendrąsias ir disponuojamąsias pajamas, būsto sąlygas, namų ūkio fizinę ir socialinę aplinką, galimybę tenkinti kai kuriuos poreikius, vyresnių nei 16 metų namų ūkio narių užimtumą, darbą, sveikatos būklę bei problemas ir sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumą ir įvertinti skurdo rizikos bei materialinio nepritekliaus ir socialinės atskirties rodiklius (Valstybės duomenų agentūra, 2022). Kadangi tyrimo duomenys yra tiesiogiai apimantys gyventojų pajamas, būtent jie leido įgyvendinti tyrimo tikslą vertinant finansinio saugumo ir aktyvaus senėjimo sąsajas.

Duomenų analizės metodai. Empirinėje dalyje, tyrimo tikslui pasiekti, duomenys buvo apdoroti naudojant „Statistical Package for Social Sciences“ (SPSS) programą. Jų susistemimui buvo taikytas dvinarės logistinės regresinės analizės metodas pritaikant statistinius svorius, tiriant finansinio saugumo ryšį su aktyvaus senėjimo veiksniais. Tyrime buvo sudaryti 4 modeliai, ryšiui nustatyti. Priklausomų kintamųjų reikšmės buvo suskirstyti į dvi grupes: 1 ir 0. Taip pat buvo atliktas duomenų valymas, kada buvo pašalintos trūkstamos kintamųjų reikšmės, perkoduojami duomenys.

Tyrimo apribojimai. Tyrime dalyvavusių respondentų atsakymai gali būti subjektyvūs (pavyzdžiui, sveikatos būklės vertinimas yra subjektyvus ir nebūtinai atitinkantis objektyvią

situaciją). Tiek pat, šis darbas neapima visų Lietuvos pensinio amžiaus gyventojų grupės, kadangi tyrime atrinkti respondentai yra tik iš privačių namų ūkių, o asmenys, gyvenantys instituciniuose namų ūkiuose (globos ir slaugos namuose, įkalinimo įstaigose), nebuvo tiriami. Be to, svarbu paminėti, jog tyrimas nebūtinai apima visus respondentų finansinius šaltinius (pavyzdžiui, tyrimo asmenų duomenų rinkmenoje nėra išskirtos pajamos, gaunamos iš artimųjų).

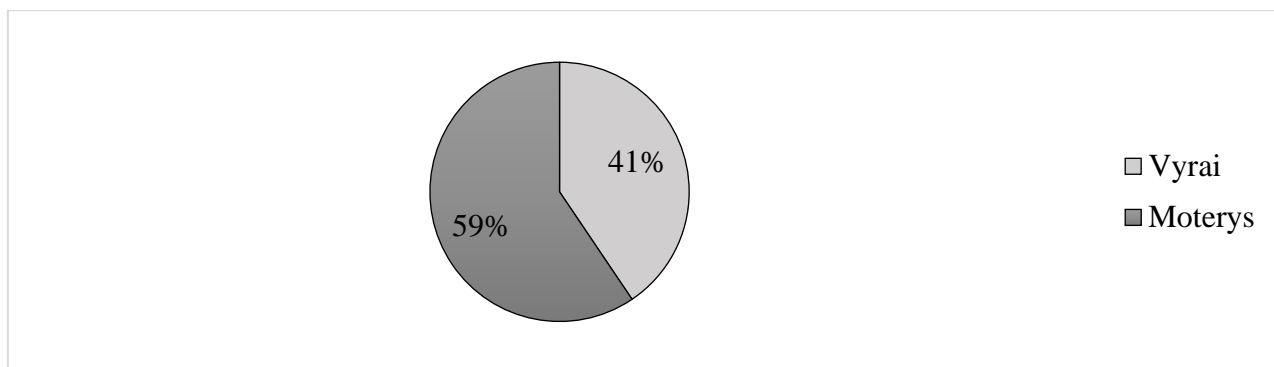
Į tyrimo apribojimų lauką patenka ir amžiaus grupių aprėptis. Tam įtakos turi tikslingai tyrimo rezultatuose neatsispindintis dalyvių amžius išėjus į pensiją (pavyzdžiui, išankstinės pensijos pasirinkimas). Taip pat, pasitelktas kiekybinio tyrimo instrumentas (dvinarė logistinė regresija), gali būti taikomas tada, kai kiekvienos iš priklausomo kintamojo reikšmių dalis sudaro ne mažiau nei 20% ir ne daugiau nei 80% visų stebėjimų. Todėl tyrimo dalyvių imtis yra pasirinkta nuo 63 iki 75 metų (75 metų riba yra lygi vidutinei tikėtina gyvenimo trukmei Lietuvoje 2022 metais) (Oficialiosios statistikos portalas, 2023).

5.2. Empirinio tyrimo rezultatai

5.2.1. Pensinio amžiaus respondentų charakteristikos

Prieš pateikiant rezultatus apie finansinio saugumo ir aktyvaus senėjimo sąsajas pensiniame amžiuje, pateikiamos tyrime dalyvavusių respondentų bendrosios charakteristikos. Tai padeda suprasti pensinio amžiaus gyventojų grupės specifiką bei vėliau, tyrimo eigoje, nustatyti ryšį tarp aktyvaus senėjimo dimensijų bei finansinio saugumo veiksnių ar aplinkybių.

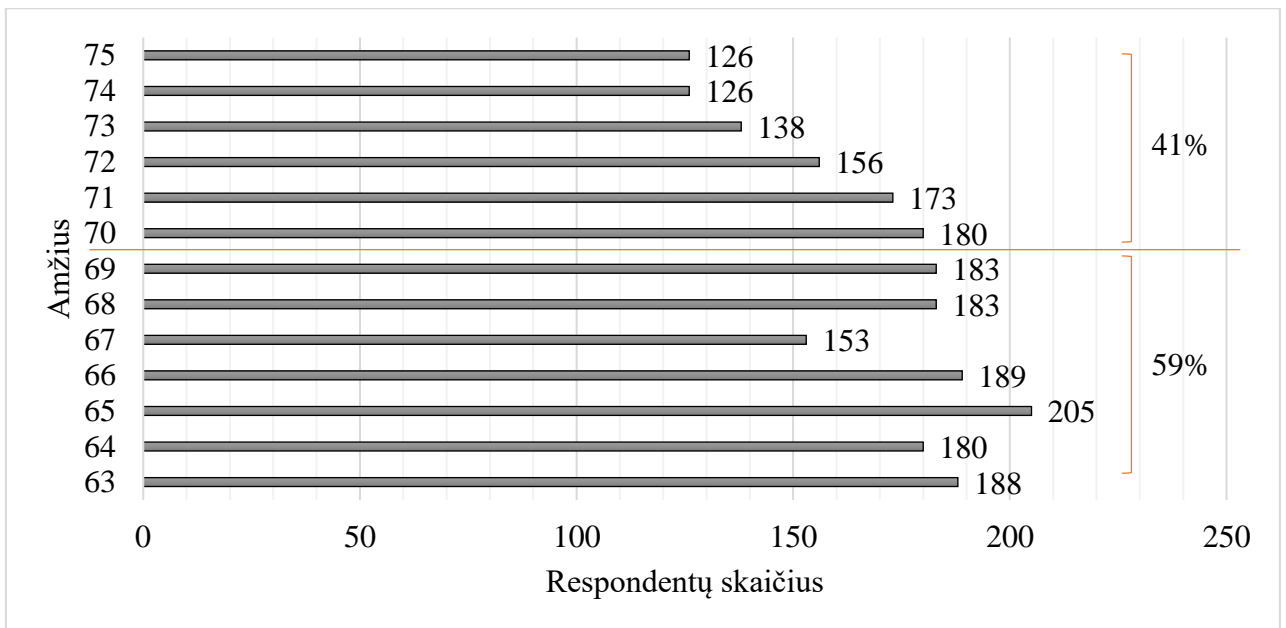
Kaip jau buvo minėta empirinio tyrimo metodikoje, imtį sudaro 2180 respondentų: iš jų 41% vyrų ir 59% moterų (žr. 1 pav.). Skaičiaus skirtumą tarp tyrime dalyvavusių pensinio amžiaus (konkrečiai, 63 – 75 metų) vyrų ir moterų gali lemti vidutinės tikėtinos gyvenimo trukmės amžiaus skirtumas tarp vyrų ir moterų. Vyrų vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė yra trumpesnė nei moterų. Vyrų 70,9 metų, moterų – 79,6 metų (Oficialiosios statistikos portalas, 2023). Dėl to, galima daryti prielaidą, jog dėl šios priežasties, daugiau moterų dalyvavo tyrime nei vyrų.

1 pav. 63 – 75 metų amžiaus respondentų pasiskirstymas pagal lytį

Šaltinis: autorės skaičiavimai pagal 2022 m. PGS duomenis

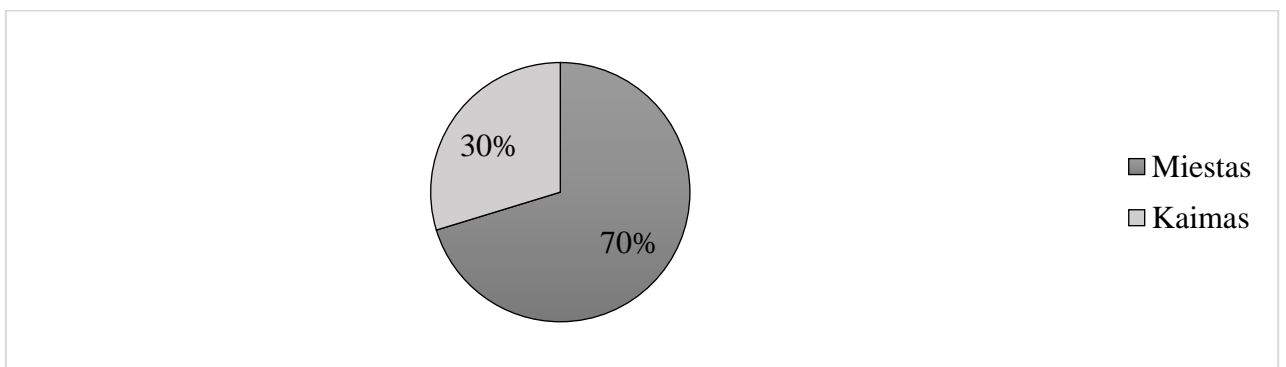
Taip pat, amžius yra svarbus aktyvaus senėjimo kontekste, nes leidžia geriau suprasti įvairius poreikius ir galimybes, atsirandančius skirtingais gyvenimo etapais. Jungtinių Tautų Europos ekonominė komisija (2018) amžių glaudžiai sieja su užimtumu. Dėl šios priežasties toliau pateikiamas respondentų pasiskirstymas pagal amžiaus grupes (žr. 2 pav.). Galima matyti, jog daugiausia respondentų buvo 65 metų (205 respondentai). Tolimesnei analizei atlikti, respondentų amžius buvo suskirstytas į dvi grupes: daugiausia respondentų buvo 63 – 69 metų amžiaus grupėje – 59%; nuo 70–ties metų iki 75–erių metų – mažesnė respondentų dalis – 41%.

2 pav. 63 – 75 metų amžiaus respondentų pasiskirstymas pagal lytį

Šaltinis: autorės skaičiavimai pagal 2022 m. PGS duomenis

Viena iš aktyvaus senėjimo dimensijų yra savarankiškas, sveikas ir saugus gyvenimo būdas, o tam yra svarbus prieinamumas prie paslaugų (ypatingai prie sveikatos apsaugos) ir sveikatos palaikymas (Jungtinių Tautų Europos ekonominė komisija, 2018). Pastebima, jog tam įtakos turi gyvenamoji vieta (Ogurcova et al., 2023). Įvertinant minėtas sąsajas, toliau atvaizduojama skritulinė diagrama, kuri reprezentuoja respondentų pasiskirstymą pagal gyvenamąją vietą (žr. 3 pav.). Apklausos rezultatai rodo, kad 70% respondentų gyvena mieste, o likusieji 30% – kaime.

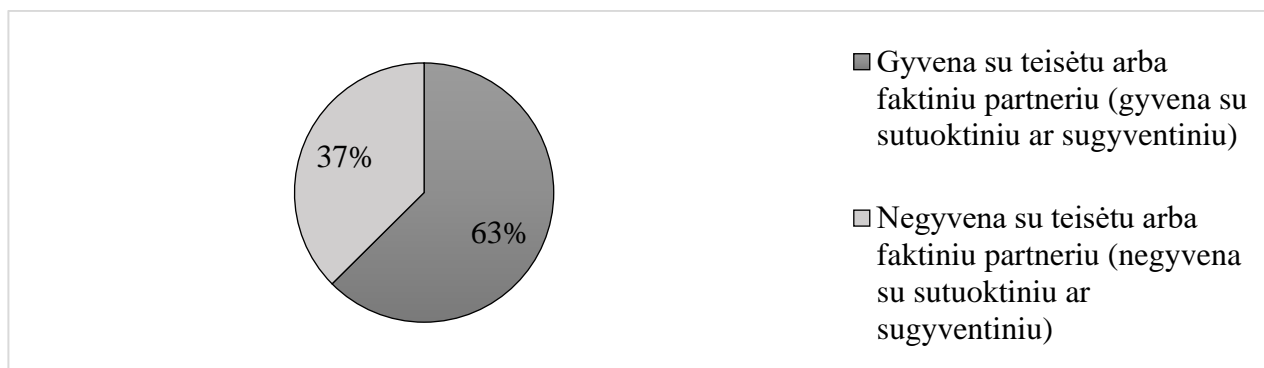

3 pav. 63 – 75 metų amžiaus respondentų pasiskirstymas pagal gyvenamąją vietą

Šaltinis: autorės skaičiavimai pagal 2022 m. PGS duomenis

Kaip jau buvo minėta, tarp finansinio saugumo užtikrinimo mechanizmų pensiniame amžiuje yra svarbi šeimos ir/ar artimųjų pagalba (Zitikytė, 2021). Dėl to, sekančioje skritulinėje diagramoje pateikiamas respondentų pasiskirstymas pagal gyvenimą su partneriu tame pačiame namų ūkyje (žr.

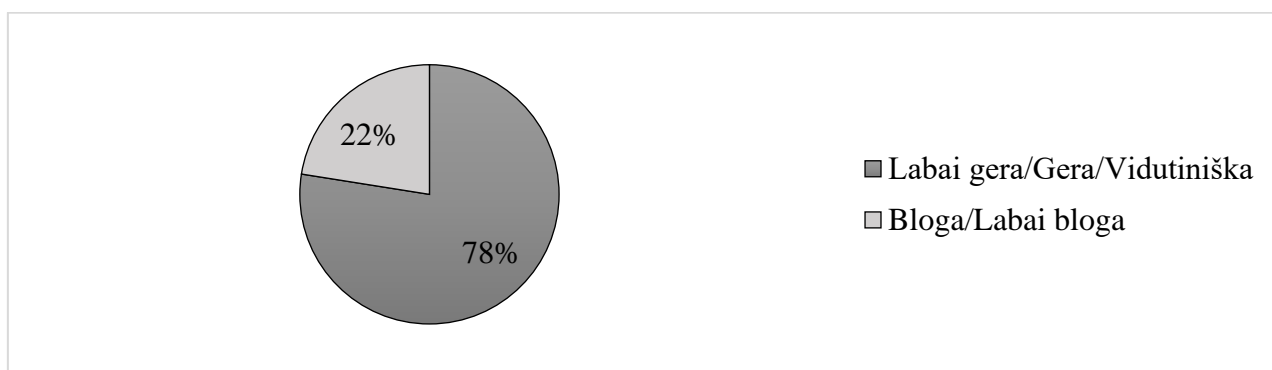
4 pav.). Matoma, jog didžioji respondentų dalis (63%) gyvena ir mažesnė respondentų dalis (37%) respondentų negyvena su teisėtu arba faktiniu partneriu tame pačiame namų ūkyje.

4 pav. 63 – 75 metų amžiaus respondentų pasiskirstymas pagal gyvenimą su partneriu tame pačiame namų ūkyje

Šaltinis: autorės skaičiavimai pagal 2022 m. PGS duomenis

Dar vienas pensinio amžiaus gyventojų, dalyvavusių tyrime bruožas, kurį yra svarbu išskirti – sveikatos būklė. Kaip jau buvo aptarta teorinėje darbo dalyje, sveikata turi didelį tiesioginį poveikį senėjimui. Pastebimas ryšys su dalyvavimu darbo rinkoje ir/ar visuomenės gyvenime (Mueller et al., 2018; Čepėnaitė, 2008; Mueller et al., 2018; Zitikytė, 2021). Taigi, penktoji skritulinė diagrama (žr. 5 pav.) parodo respondentų pasiskirstymą pagal sveikatos būklę, kur atsakymai buvo suskirstyti į dvi grupes: pirmoji grupė apima sveikatos vertinimą kaip labai gerą/gerą arba vidutinišką, o antroji – kaip blogą arba labai blogą. Taigi, 78% apklaustųjų savo sveikatos būklę įvardija kaip labai gerą/gerą arba vidutinišką. Likusieji 22% – savo sveikatos būklę vertina kaip blogą arba kaip labai blogą.

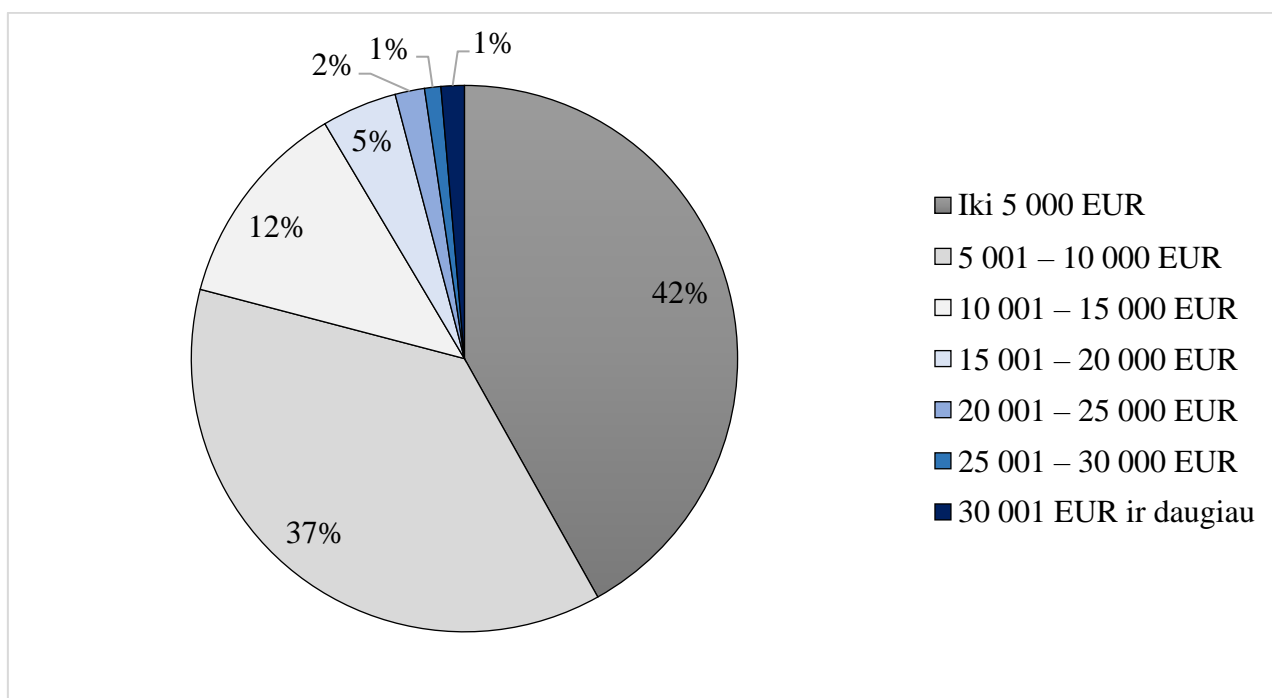

5 pav. 63 – 75 metų amžiaus respondentų pasiskirstymas pagal sveikatos būklę

Šaltinis: autorės skaičiavimai pagal 2022 m. PGS duomenis

Kadangi asmenys pensiniame amžiuje gali turėti kelis finansinius šaltinius (Grikietytė-Čebatavičienė, 2022), buvo susumuotos šių finansinių šaltinių pajamos: privatūs pensijų fondai ar

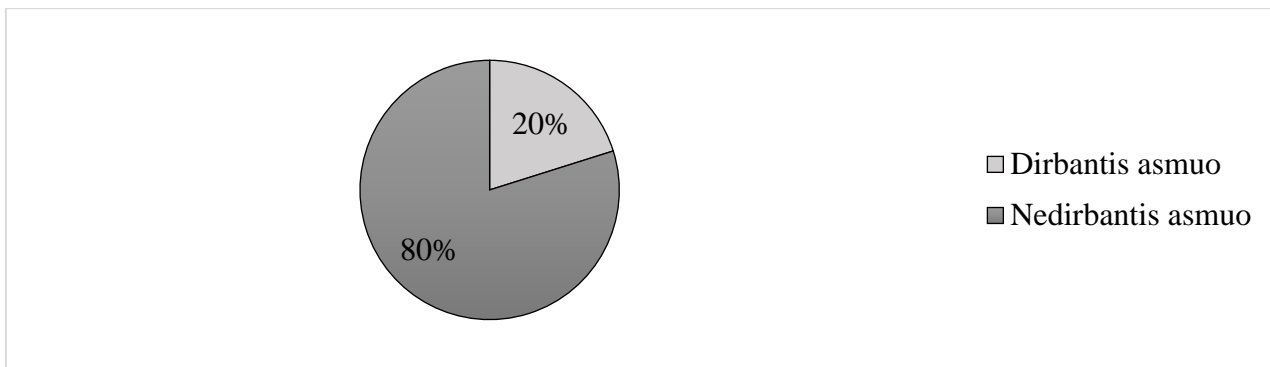
pensijų draudimo išmokos, socialinės išmokos negalios atveju, socialinės išmokos našliams, našlaičiams, pinigine nauda, gauta, naudojantis darbdavio automobiliu asmeniniams tikslams, socialinės išmokos senatvėje, socialinės išmokos bedarbiams (atskaičius mokesčius), savarankiško darbo pajamos (atskaičius mokesčius), samdomojo darbo pajamos (atskaičius mokesčius), socialinės išmokos ligos atveju (atskaičius mokesčius). Visgi, empiriniu tyrimu nebuvo siekiama išsamiai įvertinti skirtingus pajamų šaltinių įvairovę, todėl sekančioje diagramoje pateikiami jau susumuoti pajamų šaltinių dydžiai eurais per metus (žr. 6 pav.). Taigi, daugiausia respondentų gauna mažesnes pajamas nei 5 000 EUR (42%). 37% respondentų per metus gauna tarp 5 001 ir 10 000 EUR, 12% – 10 001 – 15 000 EUR. Mažesnę respondentų dalis gauna didesnes metines pajamas: 5% – 15 001 – 20 000 EUR, 2% – 20 001 – 25 000 EUR, 1% – 25 001 – 30 000 EUR bei 1% – gauna 30 001 EUR ir daugiau.

6 pav. 63 – 75 metų amžiaus respondentų pasiskirstymas pagal gaunamas pajamas (EUR per metus)

Šaltinis: autorės skaičiavimai pagal 2022 m. PGS duomenis

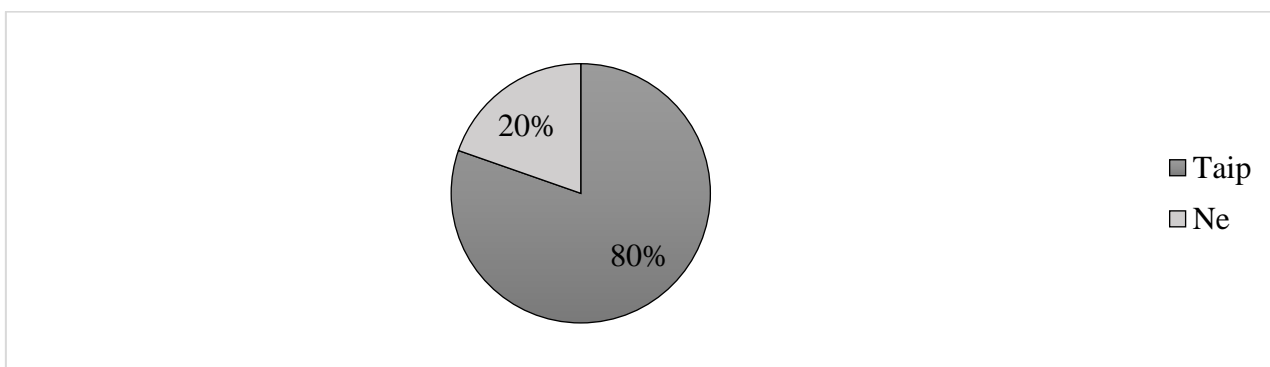
Vertinant užimtumo svarbą, vieną iš aktyvaus senėjimo dimensijų, ketvirtojoje skritulinėje diagramoje pateikiamas respondentų pasiskirstymas pagal ekonominio aktyvumo (veiklos) pobūdį (žr. 7 pav.). Respondentų atsakymai buvo sugrupuoti pagal dvi grupes: dirbančius ir nedirbančius. Daugiausia respondentų (80%) buvo nedirbantys asmenys, likusieji 20% – dirbantys asmenys. Tai parodo, jog tarp tiriamųjų yra dalis asmenų, dirbančiųjų pensiniame amžiuje.

7 pav. 63 – 75 metų amžiaus respondentų pasiskirstymas pagal ekonominio aktyvumo (veiklos) pobūdį

Šaltinis: autorės skaičiavimai pagal 2022 m. PGS duomenis

Sekanti skritulinė diagrama vaizduoja respondentų pasiskirstymą pagal susitikimus su draugais/giminėmis pasivaišinti gėrimais/valgiais bent kartą per mėnesį (žr. 8 pav.). Atsakymų pasiskirstymas gali atspindėti respondentų dalyvavimą visuomenės gyvenime socializuojantis, ar darant prielaidą, kaip taip yra leidžiamas respondentų laisvalaikis. Šis faktorius yra labai svarbi aktyvaus senėjimo dimensija. Respondentų atsakymai buvo sugrupuoti į dvi grupes: pirmoji grupė – atsakiusiųjų „taip“, antroji – atsakiusiųjų „ne, negaliu sau to leisti“ arba „ne“ sugrupuota į vieną kategoriją – „ne“. Taigi, didžioji respondentų dalis – 80% atsako taip, kad susitinka bent kartą per mėnesį su draugais/giminėmis pasivaišinti gėrimais/valgiais; likusioji dalis (20%) atsako, jog ne arba negali sau to leisti.

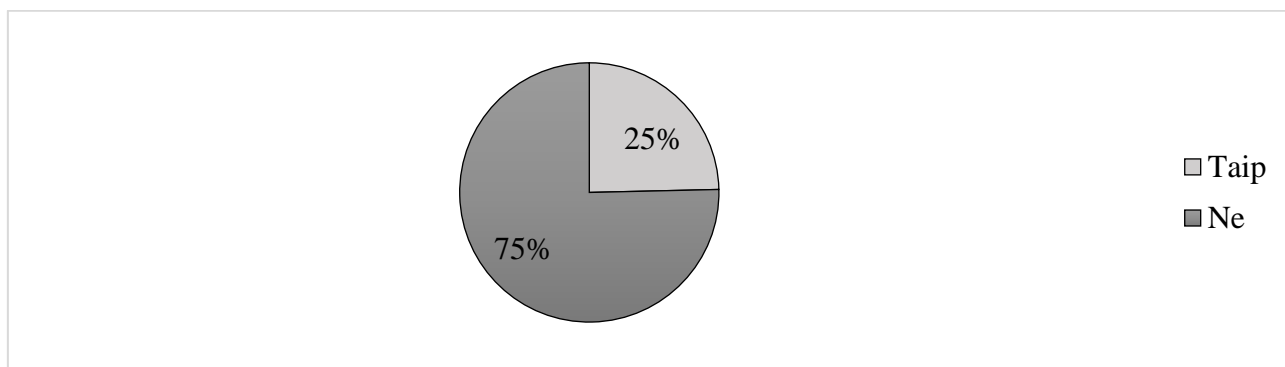

8 pav. 63 – 75 metų amžiaus respondentų pasiskirstymas pagal susitikimus su draugais/giminėmis pasivaišinti gėrimais/valgiais (bent kartą per mėnesį)

Šaltinis: autorės skaičiavimai pagal 2022 m. PGS duomenis

Taip pat, geros sveikatos palaikymas yra vienas iš aktyvaus senėjimo koncepcijos elementų (Kligytė, 2009; Jankunaitė ir Naujanienė, 2012; Zitikytė, 2021), o tam yra svarbus medicinos paslaugų prieinamumas (Mueller et al., 2018; Ogurcova et al., 2023). PGS tyrimo apklausoje (2022)

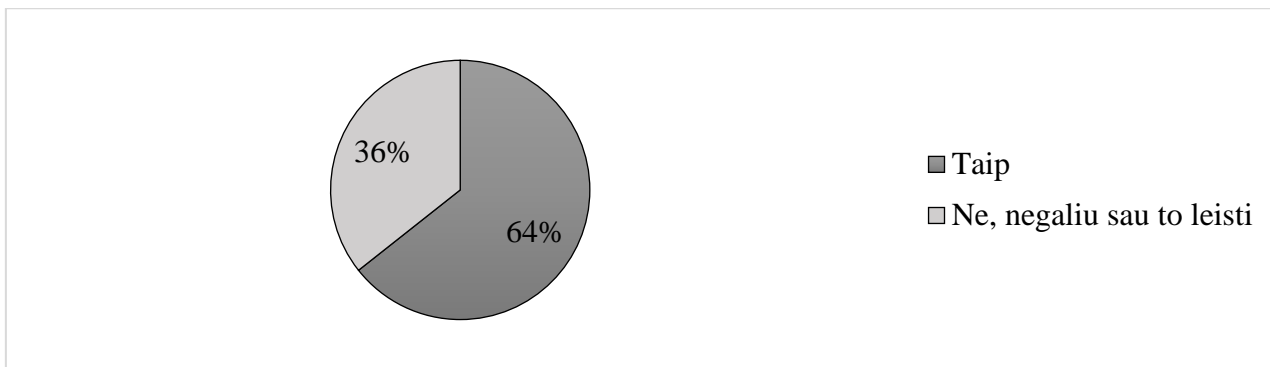
respondentams buvo užduotas klausimas, ar buvo nors vienas atvejis, kai jie negavo medicininės konsultacijos ar gydymo (išskyrus odontologo) per paskutinius 12 mėnesių. Respondentų pasiskirstymas pagal atsakymus į pateiktą klausimą (žr. 9 pav.) vaizduoja medicinos paslaugų prieinamumą pagal savarankišką, sveiką ir saugų gyvenimo būdą. 75% procentai respondentų atsakė, jog per paskutinius 12 mėnesių negavo medicininės konsultacijos ar gydymo paslaugų, o mažesnė respondentų dalis – 25% – gavo.

9 pav. 63 – 75 metų amžiaus respondentų pasiskirstymas pagal medicininės konsultacijos ar gydymo paslaugų gavimą per paskutinius 12 mėn.

Šaltinis: autorės skaičiavimai pagal 2022 m. PGS duomenis

Tiek pat, remiantis atlikta mokslinės literatūros analize, galima išskirti galimybių ir aktyvų senėjimą palaikančios aplinkos svarbą aktyvaus senėjimo kontekste. Kadangi aktyvų senėjimą palaiko informacinių technologijų naudojimas ir galimybė turėti prieigą prie interneto (Jungtinių Tautų Europos ekonominė komisija, 2018; Qian ir Feng, 2023), sekancioje skritulinėje diagramoje pateikiamas respondentų pasiskirstymas pagal interneto prieigą asmeninėms reikmėms namuose (žr. 10 pav.). Respondentų atsakymai buvo sugrupuoti taip: pirmoji grupė – atsakiusiųjų „taip“, antroji – atsakiusiųjų „ne, negaliu sau to leisti“ arba „ne“ sugrupuota į vieną kategoriją – „ne“. Taigi, 64% respondentų atsakė, kad neturi prieigos prie interneto namuose asmeninėms reikmėms arba negali sau leisti jo turėti namuose. Likusieji 36% respondentų turi tokią galimybę, pasinaudoti internetu namuose asmeninėms reikmėms, kai to reikia.

10 pav. 63 – 75 metų amžiaus respondentų pasiskirstymas pagal prieinamumą prie interneto asmeninems reikmėms namuose, kai reikia

Šaltinis: autorės skaičiavimai pagal 2022 m. PGS duomenis

Aprašius aukščiau atrinktus PGS tyrimo duomenis (2022) (63 – 75 metų amžiaus rėžyje), kurie yra svarbūs tolimesnei analizei, galima apibendrinti gautus rezultatus. Kiek daugiau nei pusė respondentų buvo moterys (59% moterų). Yra daroma prielaida, jog tai lemia skirtumas tarp vyrų ir moterų vidutinės tikėtinos gyvenimo trukmės. Tiek pat, didžioji respondentų dalis priklauso 63 – 69 metų amžiaus grupei (59%). Taip pat, išryškėjo, kad 70% respondentų gyvena mieste (tai svarbus faktorius matuojant ryšį medicinos paslaugų prieinamumui (Mueller et al., 2018; Ogurcova et al., 2023) ir daugiau savo sveikatą vertinančių kaip labai gerą/gerą arba vidutinišką (78%). Prastus likusių respondentų sveikatos vertinimus lemia su amžiumi prastėjanti sveikata (Čepėnaitė, 2008; Mueller et al., 2018; Zitikytė, 2021). Trumpai peržvelgiant asmenų namų ūkių sudėtį pagal gyvenimą su partneriu, didžioji respondentų dalis (63%) gyvena su teisėtu arba faktiniu partneriu tame pačiame namų ūkyje. Taip pat, analizė parodė, jog daugiausia respondentų (42%) gauna mažesnes pajamas nei 5 000 EUR per metus. Žinoma, išskiriant aktyvaus senėjimo dimensijas, užimtumo dimensija yra įvardijama per darbo santykius, kur 80% respondentų buvo dirbantys asmenys; dalyvaujančių visuomenės gyvenime buvo taip pat 80%. Vertinant savarankišką, sveiką ir saugų gyvenimo būdą per medicinos paslaugų prieinamumą 75% respondentų atsakė, jog per paskutinius 12 mėnesių negavo medicininių konsultacijų ar gydymo paslaugų. Pažymint aplinkos veiksnius per informacinių technologijų naudojimą – 64% respondentų atsakė, kad neturi prieigos prie interneto namuose. Toliau šios respondentų charakteristikos bus naudojamos logistinės regresijos modeliuose, siekiant iširti aktyvaus senėjimo ir finansinio saugumo sąsajas.

5.2.2. Finansinio saugumo elementų ir aktyvaus senėjimo veiksnių sąsajos pensiniame amžiuje

Atliekamu tyrimu buvo svarbu įvertinti pensinio amžiaus asmenų gerovę per finansinio saugumo dimensiją, išanalizuoti pagrindinius aktyvaus senėjimo elementus ir įvertinti jų sąsajas. Kiekybiniam tyrimui atlikti, buvo pasitelkta dvinarė logistinė regresinė analizė, kurios pagalba buvo tiriamas ryšys tarp aktyvaus senėjimo ir finansinio saugumo elementų pensiniame amžiuje. Nagrinėtos aktyvaus senėjimo dimensijos: užimtumas, dalyvavimas visuomenės gyvenime, savarankiškas, sveikas ir saugus gyvenimo būdas ir aplinkos veiksniai. Žemiau pateikiami dvinarės logistinės regresijos modelių rezultatai.

Pirmiausia, kaip jau buvo minėta teorinėje darbo dalyje, užimtumo rodikliai padeda išmatuoti, kokių mastu realizuojamas vyresnio amžiaus žmonių potencialas per apmokamą veiklą (Jungtinių Tautų Europos ekonominė komisija, 2018). Analizėje priklausomas kintamasis yra suskirstytas į dvi grupes: dirbantys asmenys (1 grupė) ir nedirbantys asmenys (0 grupė). 1 lentelėje pateikti rezultatai parodo, jog lyties, bendros sveikatos būklės bei gyvenimo su partneriu tame pačiame namų ūkyje veiksniai turi statistiškai reikšmingą poveikį užimtumui ir visų šių charakteristikų atveju – ryšys yra teigiamas (Exp(B) didesnis nei 1).

1 lentelė. Regresinio modelio analizė: užimtumo veiksniai tarp 63 – 75 metų amžiaus asmenų

	Sig.	Exp(B)
Lytis (vyras)	0,000	1,527
Amžius	0,000	0,280
Gyvenamoji vieta (kaimas)	<0,001	0,689
Bendra sveikatos būklė	0,000	3,527
Gyvenimas su partneriu tame pačiame namų ūkyje	0,000	1,590
Pajamos EUR (ref. 31 001 EUR ir daugiau):		
<i>Iki 5 000</i>	<0,001	0,661
<i>5 001 – 10 000</i>	<0,001	0,652
<i>10 001 – 15 000</i>	<0,001	0,506
<i>15 001 – 20 000</i>	<0,001	0,559
<i>20 001 – 25 000</i>	<0,001	0,136
<i>25 001 – 30 000</i>	<0,001	0,730
Konstanta		0,551
„Nagelkerke R Square“		0,159

Šaltinis: autorės skaičiavimai pagal 2022 m. PGS duomenis

Galima išskirti, jog stipriausią ryšį – didesnę tikimybę dirbti – turi vyrai, pasižymintys labai gera/gera arba vidutiniška sveikata ir gyvenantys tame pačiame namų ūkyje su partnere. Tokį

rezultatą pagrindžia lyčių skirtumai darbo rinkoje, kada vyrai dominuoja darbo rinkoje užimdami aukštesnes pareigas nei moterys (Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centras, 2019). Taip pat, gera sveikatos būklė skatina nepasitraukti iš darbo rinkos ilgesnį laiką (Zitikytė, 2021), o nevieniši asmenys yra labiau linkę priimti spendimus dėl finansinio šeimos apsirūpinimo gyvenimo kelio perspektyvoje (Deaton, 2005). Vertinant pajamų sąsajas su užimtumo kriterijumi didesnes metines pajamas (virš 30 000 EUR) gaunantys asmenys turi didesnę tikimybę būti ekonomiškai užimti, lyginant su mažesnes pajamas gaunančiais. Be to, amžius ir gyvenamoji vieta kaime yra veiksniai, kurie taip pat turi neigiamą poveikį užimtumui. Tai rodo, kad mažesnės pajamos, didėjantis amžius ir gyvenamoji vieta kaime yra susiję su mažesne ekonominio užimtumo tikimybe. Tačiau modelis yra statistiškai reikšmingas ir nepriklausomi kintamieji, įtraukti į modelį, paaiškina maždaug 15,9% viso priklausomo kintamojo sklaidos.

Toliau buvo tiriamas nepriklausomų kintamųjų (lyties, amžius, gyvenamosios vietos, bendros sveikatos būklės, gyvenimo su partneriu tame pačiame namų ūkyje bei pajamų) ryšys su dalyvavimu visuomenės gyvenime. Kaip jau buvo minėta, dalyvavimas visuomenės gyvenime yra svarbus aktyvaus senėjimo elementas (Lim-Soh ir Lee, 2023). Ryšio nustatymui pasitelktas tyrime užduotas klausimas apie susitikimus su artimaisiais pasivaišinti gėrimais/valgiais bent kartą per mėnesį, kur atsakymai į klausimą yra suskirstyti į dvi grupes: 1-oji grupė atsakiusiųjų „taip“, kita grupė – 0-inė–atsakiusiųjų „ne, nes negaliu to leisti“ arba „ne“. Taigi, žemiau lentelėje (žr. 2 lentelė) parodomi šio modelio rezultatai. Modelis yra statistiškai reikšmingas, bet prognozuoja santykinai mažą dalį (6,9 %) visų priklausomų kintamųjų. Tai rodo, kad pasirinkti kintamieji tik nedidele dalimi paaiškina vyresnio amžiaus žmonių dalyvavimą visuomenės gyvenime. Pastarasis, matyt, priklauso nuo daugybės PGS tyrime neatspindėtų veiksnių ir charakteristikų, kaip, pavyzdžiui, psichologinių ir pan.

Galima išskirti statistiškai teigiamą poveikį dalyvavimui visuomenės gyvenime vyrams, savo sveikatą kaip labai gerą/gerą ar vidutinišką vertinantiesiems asmenims, bei gyvenantiems su partneriu tame pačiame namų ūkyje. Stiprus teigiamas poveikis dalyvavimui visuomenės gyvenime matomas ir didėjant metinėms asmens pajamoms (stiprus teigiamas ryšys pasireiškia aukštesnių nei 10 000 EUR pajamų režyje). Interpretuojant tyrimo duomenis, galima daryti prielaidą, jog gera sveikata leidžia nepasitraukti iš socialinio lauko (Biliuvienė ir Jasevičienė, 2015), bei sveikata ir didesnės pajamos mažina socialinę izoliaciją (Mueller et al., 2018). Taip pat ir gyvenant su partneriu tame pačiame namų ūkyje atsiranda užimtumo ir gyvenimo balanso poreikis, kas tiesiogiai veikia įsitraukimo į visuomenės gyvenimą paskatas (Vilkoitytė ir Skučienė, 2020). Visgi, vyresnis amžius, gyvenamoji vieta kaime ir santykinai mažos pajamos (iki 10 000 EUR per metus) daro statistiškai reikšmingą neigiamą poveikį dalyvavimui viešajame gyvenime. Tai reiškia, kad senstant, gyvenant kaime ar gaunant mažesnes pajamas, pastebima tendencija, jog asmenys tikėtina mažiau dalyvauja ar įsitraukia į visuomeninę veiklą.

2 lentelė. Regresinio modelio analizė: dalyvavimo visuomenės gyvenime veiksniai tarp 63 – 75 metų amžiaus asmenų

	Sig.	Exp(B)
Lytis (vyras)	<0,001	1,084
Amžius	<0,001	0,775
Gyvenamoji vieta (kaimas)	0,000	0,668
Bendra sveikatos būklė	0,000	2,327
Gyvenimas su partneriu tame pačiame namų ūkyje	0,000	1,370
Pajamos EUR (ref. 31 001 ir daugiau):		
<i>Iki 5 000</i>	<0,001	0,565
<i>5 001 – 10 000</i>	<0,001	0,955
<i>10 001 – 15 000</i>	<0,001	1,052
<i>15 001 – 20 000</i>	<0,001	1,217
<i>20 001 – 25 000</i>	<0,001	1,269
<i>25 001 – 30 000</i>	<0,001	1,808
Konstanta		1,003
„Nagelkerke R Square“		0,069

Šaltinis: autorės skaičiavimai pagal 2022 m. PGS duomenis

Išskiriant sveikatą – vieną iš aktyvaus senėjimo dimensijų – buvo matuojamos sąsajos tarp sveikatos ir tokių nepriklausomų kintamųjų, kaip: lytis, amžius, gyvenamoji vieta, bendra sveikatos būklė, gyvenimo su partneriu tame pačiame namų ūkyje bei pajamų. Poveikio matavimui, kaip priklausomas kintamasis, buvo pasitelktas tyrimo klausimas: „Nors vienas atvejis, kai negavote medicininės konsultacijos ar gydymo (išskyrus odontologo) per paskutinius 12 mėn.“ Tokį pasirinkimą lėmė medicinos paslaugų prieinamumo svarba savarankiško, sveiko ir saugaus gyvenimo būdo palaikymo dimensijoje. Jis buvo suskirstytas į dvi grupes: gavusių medicininės konsultacijos ar gydymo per paskutinius 12 mėn. (1 grupė) ir negavusių (0 grupė). Kaip matoma trečioje lentelėje (žr. 3 lentelė), modelis yra statistiškai reikšmingas, bet prognozuoja santykinai mažą dalį (3,3%) reiškinio. Galima daryti prielaidą, jog pritrūko svarbių veiksnių, kurie geriau paaiškintų analizuojamą reiškinį.

Statistiškai reikšmingas teigiamas poveikis prieinamumui prie medicininių paslaugų išsiskiria tarp vyrų, savo sveikatą kaip labai gerą/gerą ar vidutinišką vertinančių asmenų bei gyvenančių kaime ir gaunančių didesnes metines pajamas (virš 15 000 per metus). Ši asmenų grupė, tikėtinai labiau palaiko savarankišką, sveiką ir saugų gyvenimo būdą. Galima išskirti, jog tai prieštarauja teorinėje darbo dalyje aptartas gyvenamosios vietos ryšys su prieinamumu prie sveikatos priežiūros paslaugų. Tyrimai rodo, jog gyvenant mieste, yra geresnis susisiekimasis bei prieinamumas prie sveikatos

priežiūros paslaugų ir tai tikėtinau labiau leidžia palaikyti geresnę sveikatą (Mueller et al., 2018; Ogurcova et al., 2023). Dėl šios priežasties tokį reiškinį reikėtų tirti daugiau, ieškant sąsajų tarp skirtingų charakteristikų. Taip pat pastebimas teigiamas poveikis didėjant metinėms pajamoms, kadangi tai padidina sveiko ir savarankiško gyvenimo būdo palaikymo galimybes (Kolesnik, J., ir Juškelienė, V. 2021). Taip pat, amžius ir mažesnės metinės pajamos (iki 15 000 eurų) turi statistiškai reikšmingą neigiamą poveikį prieinamumui prie sveikatos priežiūros paslaugų. Tai rodo, kad, asmenims senstant ir gaunant mažesnes pajamas, yra tendencija susidurti su sunkumais siekiant išlaikyti savarankiškumą, sveikatą ir saugumą (Zitikytė, 2021; Kolesnik ir Juškelienė, 2021; Aidukaitė et al., 2022). Tai pabrėžia, kad svarbu atsižvelgti į specifinius vyresnio amžiaus asmenų, turinčių mažesnes pajamas, poreikius ir galimą pažeidžiamumą.

3 lentelė. Regresinio modelio analizė: prieinamumo prie medicininių paslaugų veiksniai tarp 63 – 75 metų amžiaus asmenų

	Sig.	Exp(B)
Lytis (vyras)	<0,001	1,085
Amžius	<0,001	0,726
Gyvenamoji vieta (kaimas)	0,000	1,414
Bendra sveikatos būklė	0,000	1,595
Gyvenimas su partneriu tame pačiame namų ūkyje	<0,001	0,949
Pajamos EUR (ref. 31 001 ir daugiau):		
<i>Iki 5 000</i>	<0,001	0,515
<i>5 001 – 10 000</i>	<0,001	0,898
<i>10 001 – 15 000</i>	<0,001	0,987
<i>15 001 – 20 000</i>	<0,001	2,196
<i>20 001 – 25 000</i>	<0,001	1,684
<i>25 001 – 30 000</i>	<0,001	1,684
Konstanta		0,215
„Nagelkerke R Square“		0,033

Šaltinis: autorės skaičiavimai pagal 2022 m. PGS duomenis

Teorinėje darbo dalyje išdėstyti galimybių ir aktyvų senėjimą palaikančios aplinkos elementai apima informacijos ir komunikacijos technologijų naudojimą (Jungtinių Tautų Europos ekonominė komisija, 2018). Tai yra kapitalas, kuris gali būti optimizuotas efektyviau įgalinti visus aktyvaus senėjimo elementus (ten pat). Analizei atlikti, priklausomas kintamasis – prieiga prie interneto asmeninėms reikmėms namuose – buvo suskirstytas į dvi grupes: turinčių prieigą prie interneto namuose (1 grupė) ir neturinčių arba negalinčių sau to leisti (0 grupė). Čia, atliktos dvinarės logistinės

regresijos rezultatai, parodo (žr. 4 lentelė), kad modelis yra statistiškai reikšmingas ir paaiškina 14,6% visų nepriklausomų kintamųjų variacijos.

Rezultate, modelyje atsiskleidžia, kad vyrai, savo sveikatą kaip labai gerą/gerą ar vidutinišką vertinantys asmenys, gyvenantys su partneriu tame pačiame namų ūkyje asmenys ir gaunantys didesnes metines pajamas (virš 15 000 per metus) turi didesnę tikimybę naudotis informacinėmis technologijomis ir turėti prieigą prie jų namuose. Minėti regresoriai turi statistiškai reikšmingą poveikį informacinių technologijų naudojimui bei prieigai prie jų, ir visų šių charakteristikų atveju, ryšys yra teigiamas. Ryšį gali pagrįsti teorinėje darbo dalyje aptarti faktoriai, tokie kaip: aukštesnė kvalifikacija darbo rinkoje pasižymintys vyrai (Zitikytė, 2021) bei geresnė sveikatos būklė, leidžianti sėkmingai naudotis technologijomis (Qian ir Feng, 2023). Iš pateiktų rezultatų galima daryti išvadą, kad vyresnis amžius, gyvenamoji vieta kaime ir mažesnės metinės pajamos (iki 15 000 eurų) turi statistiškai neigiamą poveikį prieigai prie interneto namuose, susijusiems su aktyviu senėjimu. Tai rodo, kad senstant arba gaunant mažesnes pajamas, asmenų dalyvavimas arba poveikis aplinkos veiksniams aktyvaus senėjimo kontekste paprastai būna mažiau palankus (Ogurcova et al., 2023).

4 lentelė. Regresinio modelio analizė: prieigos prie interneto namuose veiksniai tarp 63 – 75 metų amžiaus asmenų

	Sig.	Exp(B)
Lytis (vyras)	<0,001	1,092
Amžius	0,000	0,522
Gyvenamoji vieta (kaimas)	0,000	0,752
Bendra sveikatos būklė	0,000	2,690
Gyvenimas su partneriu tame pačiame namų ūkyje	0,000	2,010
Pajamos EUR (ref. 31 001 ir daugiau):		
<i>Iki 5 000</i>	<0,001	0,734
<i>5 001 – 10 000</i>	<0,001	0,752
<i>10 001 – 15 000</i>	<0,001	0,903
<i>15 001 – 20 000</i>	<0,001	1,498
<i>20 001 – 25 000</i>	<0,001	1,741
<i>25 001 – 30 000</i>	<0,001	3,974
Konstanta		3,095
„Nagelkerke R Square“		0,146

Šaltinis: autorės skaičiavimai pagal 2022 m. PGS duomenis

Apibendrinant, analizės metu gautos išvalgos atitinka aktyvaus senėjimo teorijos prielaidas, matomas finansinio saugumo veiksnio ryšys su pagrindinėmis teorijos dimensijomis. Duomenų analizė rodo, jog tam tikri pagrindiniai veiksniai (lytis, sveikatos būklė, gyvenamoji vietovė ir

didesnės gaunamos metinės pajamos) atlieka svarbų vaidmenį formuojant vyresnio amžiaus žmonių gyvenimo būdą ir aktyvų senėjimą. Vyrai, kaip labai gerą/gerą arba vidutinę savo sveikatos būklę vertinantys asmenys, gyvenantys tame pačiame namų ūkyje su partneriu, turi didesnę ekonominio užimtumo tikimybę. Be to, šios charakteristikos statistiškai teigiamai koreliuoja su aktyviu dalyvavimu visuomenės gyvenime, o tai rodo platesnį visuomenės įsitraukimą. Taip pat, vyrai, savo sveikatą vertinantys kaip labai gerą/gerą arba vidutinę ir kaime gyvenantys asmenys, gaunantys didesnes metines pajamas (nuo 15 001 EUR) turi didesnę tikimybę palaikyti savarankišką, sveiką ir saugų gyvenimo būdą. Ši konkreti grupė pasižymi didesniu savarankiškumu ir įsipareigojimu sveikam gyvenimo būdui, o finansinė gerovė vaidina lemiamą vaidmenį šioje sąsajoje. Žinoma ir labai geros, geros arba vidutinės sveikatos, kartu su partneriu gyvenantys ir didesnes metines pajamas (virš 15 000 EUR) gaunantys asmenys dažniau naudojami informacinėmis technologijomis ir turi aplinką, palankią aktyviam senėjimui. Tai rodo, kad tarp asmenų sveikatos, gyvenimo sąlygų, finansinio stabilumo ir šiuolaikinių technologijų diegimo egzistuoja ryšys, pabrėžiantis daugialypį šių sąsajų pobūdį. Taigi, dvinarės logistinės regresijos analizės metu atsiskleidė finansinio veiksnio ryšys su aktyvaus senėjimo dimensijomis, įskaitant dalyvavimą visuomenės gyvenime, savarankišką gyvenimą, sveiką ir saugų gyvenimo būdą bei aplinkos veiksnius.

Išvados

1. Ryškėjant demografinio senėjimo apraiškoms, ieškoma būdų, kaip apsaugoti asmenis nuo socialinių rizikų padarinių. Todėl, vadovaujantis aktyvaus senėjimo koncepcija, kuri yra matuojama pagal kelias dimensijas: užimtumą, dalyvavimą visuomenės gyvenime, savarankišką, sveiką ir saugų gyvenimo būdą, galimybes ir aktyvų senėjimą palaikančią aplinką.
2. Nors aktyvus senėjimas yra tampriai susijęs su ekonominiu užimtumu, jis neturėtų būti tapatinamas tik su ilgesniu darbingo amžiaus palaikymu, bet galimybėmis visapusiškai įgalinti visų keturių aktyvaus senėjimo dimensijų veikimą, kas gali prisidėti prie pensinio amžiaus žmonių finansinio saugumo.
3. Finansinis saugumas yra svarbus aktyvaus senėjimo elementas, kuris yra glaudžiai susijęs su asmens gerove, mažesne socialinės atskirties tikimybe, galimybėmis dalyvauti visuomenės veiklose ir palaikyti fizinę ir psichologinę sveikatą. Finansinio saugumo užtikrinimas pensiniame amžiuje tiek savarankiškai, tiek su gerovės valstybės, rinkos pagalba ar pasitelkiant kitus mechanizmus gali padėti įgyvendinti ilgalaikius gyvenimo projektus ir planuoti ateitį, didinti gerovę.
4. Vertinant pensinio amžiaus asmenų gerovę per finansinio saugumo aspektą, išryškėja šių mechanizmų veikimas: gerovės valstybės veikimas per pensijas, rinkos veikimas per užimtumą, artimųjų pagalba ar kitų pajamų šaltinių turėjimas, kaip taupymas ar investavimas. Pastebima, jog pastarieji elementai gali prisidėti prie senatvės pensininkų pažeidžiamumo mažinimo bei visaverčio įsitraukimo į darbo rinką ir visuomeninį gyvenimą didinimo, geros sveikatos būklės.
5. Tyrimo hipotezė pasitvirtino, kadangi finansinio saugumo veiksnys turėjo reikšmingą teigiamą įtaką visoms keturioms aktyvaus senėjimo dimensijoms tarp 63 – 75 metų amžiaus asmenų: ekonominiam užimtumui, dalyvavimui visuomenės gyvenime, sveikam ir saugiam gyvenimo būdui ir aplinkos veiksniams.
6. Pensinio amžiaus asmenys, kurių sveikata yra labai gera/gera arba vidutinė, kurie gyvena su partneriu tame pačiame namų ūkyje ir gauna didesnes pajamas pasižymėjo didesne tikimybe įsitraukti į visuomenės gyvenimą bei turėti aktyvų senėjimą palaikančią aplinką. Taip pat, tie, kurių sveikata yra labai gera/gera arba vidutinė, kurie gyvena su partneriu tame pačiame namų ūkyje, kaimiškose vietovėse ir gauna didesnes pajamas pasižymėjo tikimybe palaikyti sveiką ir saugų gyvenimo būdą.

Rekomendacijos

1. Socialinės politikos priemonėmis didinti finansinį saugumą pensiniame amžiuje kaip svarbią aktyvaus senėjimo prielaidą. Neapsiriboti susitelkimu tik ties viena aktyvaus senėjimo sritimi, pavyzdžiui, tik ties aktyvia ekonomine veikla – gebėjimu ilgiau išlikti darbo rinkoje. Reikėtų visapusiškai ir kompleksiškai investuoti į užimtumo, dalyvavimo visuomenės gyvenime, savarankiško, sveiko ir saugaus gyvenimo būdo, galimybių ir aktyvų senėjimą palaikančios aplinkos veiksnių gerinimą.
2. Valstybės politikos formuotojams įtraukti aktyvaus senėjimo siekinius į rinkimines programas arba valstybės strategiją. Mokslinės literatūros šaltinių analizė parodė, kad aktyvaus senėjimo koncepcija yra orientuota ne tik į pensinio amžiaus asmenis, bet ir priešpensinio. Tai gali paskatinti asmenis efektyviau planuoti ilgalaikio gyvenimo projektus, užtikrinti didesnę finansinį saugumą senatvėje bei gerovę.
3. Akademiniam lauke plėtoti bei finansuoti tyrimus aktyvaus senėjimo tematika bei į tyrimus įtraukti aktyvaus senėjimo koncepciją ir indeksą. Šių tyrimų rezultatai yra svarbi medžiaga valstybių politikos, nukreiptos į pensinio amžiaus žmones, formavimui bei pačių gyventojų įgalinimui, rūpinantis savo senatve, ypač atliekant lyginamąsias analizes pagal kitų šalių praktikas ir įgyvendinant projektus.
4. Ateityje planuojamiems atlikti Pajamų ir gyvenimo sąlygų (PGS) tyrimams į klausimyną įtraukti daugiau dalyvavimo visuomenės gyvenime bei galimybių ir aktyvų senėjimą palaikančią aplinką apimančius klausimus. Tai leistų labiau įgalinti tyrimus Lietuvos akademiniame lauke aktyvaus senėjimo tematika bei leistų visapusiškiau įvertinti finansinio saugumo faktorius, papildant duomenis kitomis charakteristikomis (kaip psichologinė savijauta ir pan.)
5. Nors Pajamų ir gyvenimo sąlygų (PGS) tyrimo duomenys gerai atspindi pajamų kintamuosius, tačiau prognozuoja santykinai mažą dalį aktyvaus senėjimo modelių kintamųjų sklaidos. Dėl šios priežasties aktyvaus senėjimo analizei būtų tikslinga rinktis Europos sveikatos, senėjimo ir išėjimo į pensiją tyrimo (SHARE) duomenis, nors ten pajamų kintamieji yra atspindėti prasčiau, nei PGS.

Literatūra

1. Aidukaitė J., Blažienė I., Gaižauskaitė I., Mikulionienė S. 2022. Kaip sustiprinti vyresnio amžiaus žmonių gerovę Lietuvoje: valstybės, visuomenės, darbo rinkos ir šeimos vaidmuo. Viešosios politikos pasiūlymai. Vilnius: Lietuvos socialinių mokslų centras. Prieiga per internetą: <https://www.lstc.lt/wp-content/uploads/2022/07/Viesosios-politikos-pasiulymai.pdf>.
2. Bagdonas, A., Kairys, A., & Zamalijeva, O. 2017. Senų žmonių funkcionavimo, senatvės ir senėjimo tyrimų gairės: biopsichosocialinio modelio prieiga. Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika, (15), 80-102. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2017~1519658745135/J.04~2017~1519658745135.pdf>.
3. Barr, N. 2020. Economics of the welfare state. Oxford University Press, USA. Prieiga per internetą: [https://books.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=4ZXHDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=Barr,+N.+\(2004\).+The+Economics+of+the+Welfare+State.&ots=oddRgYNwya&sig=RMITIfOfzo_ziC53NQmu2kOK0jQ&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false](https://books.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=4ZXHDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=Barr,+N.+(2004).+The+Economics+of+the+Welfare+State.&ots=oddRgYNwya&sig=RMITIfOfzo_ziC53NQmu2kOK0jQ&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false).
4. Barr, N., & Diamond P., A. 2008. Reforming Pensions. MIT Department of Economics Working Paper No. 08–22. Prieiga per internetą: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1315444.
5. Bauman, Z. 2001. The individualized society. Cambridge, UK: Polity Press.
6. Biliuvienė, A., & Jasevičienė, Z. 2015. Klientų užimtumo organizavimas teikiant pagalbą į namus. Profesinės studijos: teorija ir praktika, (15), 48-55. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2015~1516978294878/>.
7. Bitinas, A. 2011. Socialinė apsauga Europos Sąjungoje: pensijų sistemų modernizavimas. Vilnius: MES. Prieiga per internetą: <https://www.lituanistika.lt/content/28513>.
8. Blažienė, I. 2020. Namų ūkių taupymo pensijai elgsena: pasaulinių tyrimų ir teorinių perspektyvų apžvalga. Tiltai, (1), 85-110. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2020~1606032327737/J.04~2020~1606032327737.pdf>.
9. Chou, C. Y., Chen, C. S., Lee, M. C., Lin, S. T., & Sun, J. H. 2023. Active aging of older adults in rural area after participating in senior self-directed learning groups. Educational Gerontology, 49(2), 143-157. Prieiga per internetą: https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/03601277.2022.2091330?casa_token=47qpibN-4rQAAAAA:QofPnNRUvRP5CWfAdaKOsGCIZtrjITOIgvT0dNSBi87WtqK68vaLRJAF5W9Kgux_wSMBq8V0SUG.

10. Čepėnaitė, A. D. 2008. Senyvo amžiaus žmonių socialinė aprėptis ir demokratinio pilietiškumo apraiškos. Prieiga per internetą: <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/12000/1938-4081-1-SM.pdf?sequence=1>.
11. Deaton, A. 2005. Franco Modigliani and the life cycle theory of consumption. Princeton University. Prieiga per internetą: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=686475.
12. Didžgalvytė, M., & Lukšaitė, I. 2014. Demografinio senėjimo įtaka ekonominiams rodikliams. Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai, 8(2), 65-81.
13. European Commission. 2019. Active Ageing Index. Prieiga per internetą: <https://composite-indicators.jrc.ec.europa.eu/active-ageing-index/active-ageing-index>.
14. Eurostat. 2020. Ageing Europe – statistics on population developments. Prieiga per internetą: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Ageing_Europe_-_statistics_on_population_developments#Older_people_.E2.80.94_population_overview.
15. Eurostat. 2022. Population structure and ageing. Prieiga per internetą: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_structure_and_ageing#The_share_of_elderly_people_continues_to_increase.
16. Foster, L., & Walker, A. 2021. Active ageing across the life course: towards a comprehensive approach to prevention. BioMed research international, 2021. Prieiga per internetą: <https://www.hindawi.com/journals/bmri/2021/6650414/>.
17. Garlauskaitė, A., & Zabarauskaitė, R. 2015. Lietuvos gyventojų senėjimą lemiančių veiksnių analizė. Mokslas-Lietuvos ateitis, 7(2), 199-209. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2015~1514977068109/J.04~2015~1514977068109.pdf>.
18. Grikietytė-Čebatavičienė, J. 2022. Finansinio saugumo ir jo poveikio pajamų nelygybei vertinimas ES šalyse (Doctoral dissertation, Mykolo Romerio universitetas). Prieiga per internetą: <https://repository.mruni.eu/handle/007/18359>.
19. Gustainienė, L., & Burauskaitė, M. 2018. Sėkmingas senėjimas: daugiadimensis požiūris. Social Work. Experience & Methods/Socialinis Darbas: Patirtis ir Metodai, 21(1) . Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/profile/Loreta-Gustainiene/publication/329479131_Sekmingas_senejimas_daugiadimensinis_poziuris/links/5da59e8445851553ff92af28/Sekmingas-senejimas-daugiadimensinis-poziuris.pdf.
20. Hassel, A., Naczyk, M., & Wiß, T. 2019. The political economy of pension financialisation: public policy responses to the crisis. Journal of European Public Policy, 26(4), 483-500. Prieiga per internetą: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13501763.2019.1575455>.

21. Hogervorst, E., Schröder-Butterfill, E., Handajani, Y. S., Kreager, P., & Rahardjo, T. B. W. 2021. Dementia and Dependency vs. Proxy Indicators of the Active Ageing Index in Indonesia. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(16), 8235. Prieiga per internetą: <https://www.mdpi.com/1660-4601/18/16/8235>.
22. Jankūnaitė, D., ir Naujanienė, R. 2012. Sėkmingos senatvės prielaidos: senyvo amžiaus asmenų perspektyva. *Socialinis darbas: patirtis ir metodai*, (10), 209-232. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2012~1368646779843/>.
23. Kahneman, D. 2017. Thinking, fast and slow. Prieiga per internetą: <https://ia800808.us.archive.org/14/items/DanielKahnemanThinkingFastAndSlow/Daniel%20Kahneman-Thinking%20Fast%20and%20Slow%20%20.pdf>.
24. Kairys, A., Bagdonas, A., & Zamalijeva, O. 2017. Vyresnio amžiaus Lietuvos gyventojų gerovės ir sveikatos sąsajos. *Visuomenės sveikata*, 4(27), 5-12. Prieiga per internetą: [https://sam.lrv.lt/uploads/sam/documents/files/Veiklos_sritys/Sveikatos_mokslai/2017%20SM4\(Internetui\).pdf#page=6](https://sam.lrv.lt/uploads/sam/documents/files/Veiklos_sritys/Sveikatos_mokslai/2017%20SM4(Internetui).pdf#page=6).
25. Kairys, A., Zamalijeva, O., Bagdonas, A., Eimontas, J., Pakalniškienė, V. ir Sadauskaitė, R. 2021. Vyresnio amžiaus Lietuvos gyventojų gerovė: rekomendacijos politikos formuotojams. *Psichologija*, 65, 64-79. Prieiga per internetą: <https://epublications.vu.lt/object/elaba:123688465/>.
26. Kligytė, L. 2009. Senų ir pagyvenusių asmenų socialinių ryšių kaita: senelių vaidmenys. Prieiga per internetą: <https://vb.mruni.eu/object/elaba:1821477/>.
27. Kolesnik, J., ir Juškeliene, V. 2021. Prieiga per internetą: Veiksniai, turintys reikšmės vyresnio amžiaus žmonių ilgesniam darbingam amžiui ir dalyvavimui darbo rinkoje: literatūros apžvalga. *Redakcijos skiltis*, 8. Prieiga per internetą: [https://www.hi.lt/uploads/pdf/visuomenes%20sveikata/2021.3\(94\)/VS%202021%203\(94\)%20VISAS.pdf#page=8](https://www.hi.lt/uploads/pdf/visuomenes%20sveikata/2021.3(94)/VS%202021%203(94)%20VISAS.pdf#page=8).
28. Lietuvos Respublikos seimas. 2006. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas. Nr. X-493. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.270342>.
29. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija. 2021. Sveikas senėjimas. Prieiga per internetą: <https://sam.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/visuomenes-sveikatos-prieziura/sveikas-senejimas>.
30. Lietuvos statistikos departamentas. 2020. Pajamų ir gyvenimo sąlygų tyrimo metodika . Prieiga per internetą: https://osp.stat.gov.lt/documents/10180/559099/ES_PGS_tyrimo_metodika20100929.pdf.
31. Lim-Soh, J. W., & Lee, Y. 2023. Social participation through the retirement transition: Differences by gender and employment Status. *Research on Aging*, 45(1), 47-59. Prieiga per internetą: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/01640275221104716>.

32. Malinauskas, V. 2018. Viešasis interesas kaip bendrasis gėris. LOGOS—A Journal of Religion, Philosophy, Comparative Cultural Studies and Art, (96), 186–202. Prieiga per internetą: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=771818>.
33. Martin, D. J., & Gillen, L. L. 2014. Revisiting gerontology's scrapbook: From Metchnikoff to the spectrum model of aging. *The gerontologist*, 54(1), 51-58. Prieiga per internetą: <https://academic.oup.com/gerontologist/article/54/1/51/559919>.
34. Mathews, G. 2023. Beyond 'Productive Aging': An Argument for 'Happy Aging'. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 1-17. Prieiga per internetą: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10823-023-09475-5>.
35. Miah A. R. 2019. Social theories of ageing. Institute of Social Welfare and Research, Dhaka University.
36. Mikulionienė, S. 2011. Socialinė gerontologija. Prieiga per internetą: <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16798/9789955193517.pdf?sequence=1>.
37. Mikulionienė, S. ir Gedvilaitė-Kordušienė, M. 2014. Lietuvos gyventojų senėjimas XXI a. pradžioje: demografinis ir gyvenimo kokybės aspektai. *Lietuvos socialinė raida*, (3), 25-42. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2014~1512563059748/J.04~2014~1512563059748.pdf>.
38. Mikulionienė, S., Rapolienė, G., ir Valavičienė, N. 2018. Vyresnio amžiaus žmonės, gyvenimas po vieną ir socialinė atskirtis. Prieiga per internetą: <https://www.lituanistika.lt/content/77333>.
39. Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centras. 2019. Žmogiškasis kapitalas Lietuvoje 2019: kryptis – ateities darbo rinka. Prieiga per internetą: https://strata.gov.lt/images/tyrimai/20190607_zmogiskasis_kapitalas_Lietuvoje_2019.pdf.
40. Motiečienė, R., ir Naujanienė, R. 2011. Socialinių paslaugų sistemos dalyvių, socialinių darbuotojų ir klientų, patirties kritinė refleksija. *Socialinis darbas: patirtis ir metodai*, (7), 9-29. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2011~1367175761923/>.
41. Mueller, S., Wagner, J., Smith, J., Voelkle, M. C., & Gerstorf, D. 2018. The interplay of personality and functional health in old and very old age: Dynamic within-person interrelations across up to 13 years. *Journal of Personality and Social Psychology*, 115(6), 1127. Prieiga per internetą: <https://psycnet.apa.org/record/2017-53596-001>.
42. Neverauskienė, L. O., ir Pocius, A. 2017. Vyresnio amžiaus asmenų situacijos šalies darbo rinkoje pokyčiai demografinės raidos kontekste. *Socialinis ugdymas*, 128-149. Prieiga per internetą: <https://vb.vgtu.lt/object/elaba:28295546/>.
43. Oficialiosios statistikos portalas. 2019. Lietuvos gyventojų pajamos ir gyvenimo sąlygos (2019 m. leidimas). Prieiga per internetą:

<https://osp.stat.gov.lt/documents/10180/6642527/Lietuvos+gyventoj%C5%B3+pajamos+ir+gyvenimo+s%C4%85lygos+%282019+m.+leidimas%29.pdf/ac85d58b-3c21-4430-9b10-6d4fc8b34269>.

44. Oficialiosios statistikos portalas. 2022. Lietuvos gyventojų pajamos ir gyvenimo sąlygos (2022 m. leidimas) Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/lietuvos-gyventoju-pajamos-ir-gyvenimo-salygos-2022/skurdo-rizika/skurdo-rizikos-lygis>.
45. Oficialiosios statistikos portalas. 2023. Lietuvos gyventojai (2023 m. leidimas). Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/lietuvos-gyventojai-2023/mirtingumas/vidutine-tiketina-gyvenimo-trukme>.
46. Ogurcova, I., Servetkienė, V., ir Jankauskienė, D. 2023. Kaip dešimtmečio sveikatos priežiūros paslaugų kokybės politika ir prieinamumas kuria vertę pacientui. In Visuomenės sveikata (No. 2 (101), pp. 35-51). Prieiga per internetą: [https://sena.hi.lt/uploads/pdf/visuomenes%20sveikata/2023.2\(101\)/VS%202023%202\(101\)%200ORIG%20Sveikatos%20prieziura.pdf](https://sena.hi.lt/uploads/pdf/visuomenes%20sveikata/2023.2(101)/VS%202023%202(101)%200ORIG%20Sveikatos%20prieziura.pdf).
47. Papirtis, L., V. ir Bitinas, A. 2010. Socialinio teisingumo įgyvendinimo problematika finansuojant socialinės saugos sistemą. Socialinių mokslų studijos, (3), 37–58. Prieiga per internetą: <https://repository.mruni.eu/handle/007/11181>.
48. Qian, S., & Feng, Q. 2023. Study of Retirement Plan Selection Using Computer Simulation Technology. In Proceedings of the 4th International Conference on Economic Management and Model Engineering, ICEMME 2022, November 18-20, 2022, Nanjing, China. Prieiga per internetą: <https://www.mdpi.com/1660-4601/20/5/4034>.
49. Skučienė, D. 2012. Individualaus pasirinkimo pensijų sistemoje ribotas racionalumas. Kultūra ir visuomenė: socialinių tyrimų žurnalas, 3(2), 95–116. Prieiga per internetą: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=86097>.
50. Sodra. 2020. Senatvės pensijos amžiaus lentelė. Prieiga per internetą: <https://www.sodra.lt/lt/senatves-pensijos-amziaus-lentele>.
51. Stevens, Y., & Van Assche, L. 2013. The right to retirement pension information. Peer Review in Social Protection and Social Inclusion. Synthesis Report. European Commission; Brussels.
52. Strata. 2020. Žmogiškasis kapitalas Lietuvoje 2020. Prieiga per internetą: <https://strata.gov.lt/images/tyrimai/2020-metai/zmogiskojo-kapitalo-politika/20200511-zmogiskasis-kapitalas-Lietuvoje.pdf>.
53. Strata. Vyriausybės strateginės analizės centras. 2020. Analitinė apžvalga. Senstanti Lietuvos visuomenė. Prieiga per internetą: <https://strata.gov.lt/images/tyrimai/2020-metai/zmogiskojo-kapitalo-politika/20200924-senstanti-lietuvos-visuomene.pdf>.

54. Stumbrys, D. 2023. SPECTRUM: Lietuvos demografinė kaita: pagrindiniai pokyčiai ir ateities prognozės. Vilniaus Universitetas. Prieiga per internetą: <https://naujienos.vu.lt/spectrum-lietuvos-demografine-kaita-pagrindiniai-pokyciai-ir-ateities-prognozes/>.
55. Sveikatos mokymo ir ligų prevencijos centras. 2013. Pagyvenusių žmonių fizinis aktyvumas ir sveikata. Prieiga per internetą: [https://sam.lrv.lt/uploads/sam/documents/files/Veiklos_sritys/visuomenes-sveikatos-prieziura/mityba-ir-fizinis-aktyvumas/fizinis-aktyvumas/rekomendacijos/Pagyvenusiu%20zmoniu%20FA%20\(metodine-informacine%20medziaga\).pdf](https://sam.lrv.lt/uploads/sam/documents/files/Veiklos_sritys/visuomenes-sveikatos-prieziura/mityba-ir-fizinis-aktyvumas/fizinis-aktyvumas/rekomendacijos/Pagyvenusiu%20zmoniu%20FA%20(metodine-informacine%20medziaga).pdf).
56. Taminskaitė, G. 2020. Future of the state–welfare state? Lithuania’s path. Vilnius University Open Series, 239–251. Prieiga per internetą: <https://www.zurnalai.vu.lt/open-series/article/view/22402>.
57. Telešienė, A. 2015. Asmeninė ir socialinė subjektyvi gerovė Lietuvoje. Filosofija. Sociologija, 26(4), 293-303. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2015~1481552971799/>.
58. Thang, L. L., Lim, E., & Tan, S. L. S. (2019). Lifelong learning and productive aging among the baby-boomers in Singapore. Social Science & Medicine, 229, 41-49. Prieiga per internetą: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0277953618304453?casa_token=5rryzZh1HV4AAAAA:MOc7GjTnJPIaxBbgXxl27kupuZGIJ54LICHOfR01w65NVQu6KeB2OcqGhOTz-tXy0BBBY-1.
59. United Nations Economic Commission for Europe. 2018. Active Ageing Index and what can it do for you. Prieiga per internetą: https://unece.org/DAM/pau/age/Active_Ageing_Index/AAI_leaflet.pdf.
60. United Nations Economic Commission for Europe. 2019. 2018 Active Ageing Index. Analytical Report. Prieiga per internetą: https://unece.org/fileadmin/DAM/pau/age/Active_Ageing_Index/ACTIVE_AGEING_INDEX_TRENDS_2008-2016_web_with_cover.pdf.
61. Vaičaitis, V. 2010. Teisė į pensiją ir Konstitucinio Teismo praktika. Teisė, 77, 34–49. Prieiga per internetą: <https://epublications.vu.lt/object/elaba:4328398/>.
62. Valstybės duomenų agentūra. 2022. Pajamų ir gyvenimo sąlygų tyrimas. Prieiga per internetą: <https://open-data-ls-osp-sdg.hub.arcgis.com/pages/cc56619bba014746acf2d403a3dd07cb>.
63. Valstybinis psichikos sveikatos centras. 2018. Psichikos sveikatos stiprinimas vyresniame amžiuje. Prieiga per internetą: <https://vpssc.lrv.lt/uploads/vpssc/documents/files/Informacija%20psichikos%20sveikatos%20kla>

[usimais/Informacija%20visuomen%C4%97s%20psichikos%20sveikatos%20stiprinimo%20kla
usimais/leid_psich_sveik_vyresn_amz2.pdf](https://www.usimais.lt/Informacija%20visuomen%C4%97s%20psichikos%20sveikatos%20stiprinimo%20kla%20usimais/leid_psich_sveik_vyresn_amz2.pdf).

64. Vilkoitytė, V., & Skučienė, D. 2020. Vyresnio amžiaus asmenų nuostatos dėl darbinės karjeros tęstinumo. Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika, 20, 22-39. Prieiga per internetą: <https://epublications.vu.lt/object/elaba:59645998/>.
65. Vonk, G. J., & Katrougalos, G. 2010. The public interest and the welfare state: A legal approach. Antwerpen: Intersentia, p. 63 – 84. Prieiga per internetą: [https://www.rug.nl/research/portal/en/publications/the-public-interest-and-the-welfare-state\(348aa02a-0095-45c9-be0a-5d0352835bcf\).html](https://www.rug.nl/research/portal/en/publications/the-public-interest-and-the-welfare-state(348aa02a-0095-45c9-be0a-5d0352835bcf).html).
66. World Health Organization. 1998. HEALTH21: an introduction to the health for all policy framework for the WHO European Region. World Health Organization. Regional Office for Europe. Prieiga per internetą: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/107327>.
67. World Health Organization. 2002. Active ageing: A policy framework. Prieiga per internetą: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/67215/WH0?sequence=1>.
68. Zaidi, A., Harper, S., Howse, K., Lamura, G., & Perek-Białas, J. 2018. Building evidence for active ageing policies (pp. 1-15). Singapore: Palgrave Macmillan. Prieiga per internetą: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-981-10-6017-5>.
69. Zitikytė, K. 2021. Labor market participation of older workers in Lithuania: factors affecting employment in old age (Doctoral dissertation, Vilniaus universitetas). Prieiga per internetą: <https://epublications.vu.lt/object/elaba:109313477/>.